

**T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
TIP FAKÜLTESİ
RUH SAĞLIĞI VE HASTALIKLARI ANABİLİM DALI**

**BAZI PSİKOPOLİTİK KAVRAMLARIN ANTİK SİKKELERDEKİ
İZDÜŞÜMLERİ:
TOPLUM-LİDER-İNANÇ VE ARALARINDAKİ İLİŞKİLER**

Dr. Nuran ŞEN

UZMANLIK TEZİ

BURSA-2015

**T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
TIP FAKÜLTESİ
RUH SAĞLIĞI VE HASTALIKLARI ANABİLİM DALI**

**BAZI PSİKOPOLİTİK KAVRAMLARIN ANTİK SİKKELERDEKİ
İZDÜŞÜMLERİ:
TOPLUM-LİDER-İNANÇ VE ARALARINDAKİ İLİŞKİLER**

Dr. Nuran ŞEN

UZMANLIK TEZİ

Danışman: Prof. Dr. Selçuk KIRLI

BURSA-2015

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	ii
İngilizce Özet.....	iii
GİRİŞ.....	1
Politik Psikoloji.....	1
Politik Psikoloji ve Arkeoloji.....	8
Sembol/Simge.....	9
Sikkeler Politik Psikoloji Açısından Neden Değerlidir?	11
Antik Sikkeler Üzerindeki Semboller ve Bunların Geniş Grup Aidiyeti Açısından Anlamları.....	12
Büyük Grupların (Toplum) Oluşma Süreçleri	15
Kimlik Gelişimi.....	20
Büyük Grubun Sürdürülmesi: Büyük Grubu Oluşturan ve Birbirine Bağlı Tutan İlmekler.....	26
Liderin İç Dünyasının Özümsemesi.....	27
AMAÇ.....	33
YÖNTEM	34
TARTIŞMA	35
KAYNAKLAR.....	55
EKLER	58
EK-1: Araştırmaya Konu Olan Sikkelere Ait Referanslar	58
TEŞEKKÜR.....	60
ÖZGEÇMİŞ	61

ÖZET

Bu çalışmanın amacı bu gün için kişisel ve toplumsal kimliklerin oluşma ve sürdürülmesinde etkili olduğunu düşündüğümüz lider ve inanç kavramlarının, belli zaman kesitlerine ait olmaktan öte insanlığın bilinen tarihinden bu yana süren etmenler olup olmadığını ortaya çıkarmak ve toplumların oluşma ve devam etme süreçlerinde lider ile inanç arasındaki ilişkiyi tanımlamak; böylece, insan davranışlarının hem kişisel hem de toplumsal anlamda başlangıçtan bu yana benzer süreçler içinde gerçekleştiğini ortaya koymaktır.

Çalışmadaki amaca ulaşmak için antik sikkelerden yararlanılmıştır. Lider, inanç ve başka bazı psikopolitik kavramların sikkeler üzerindeki semboller ve/veya yazılar şeklindeki izdüşümleri antik sikke koleksiyonları taranarak araştırılmıştır.

Toplumların oluşmasında ve sürdürülmesinde etkili olan, ilki etnik, coğrafi ve beslenme ile korunma ihtiyaçlarına karşılık gelen taban faktörü; ikincisi belli bir lider etrafında birleşme ve lidere ve/veya liderin sonraki nesillerine bağlılıkla devam etmeye karşılık gelen tavan faktörü olmak üzere iki süreçten söz edilebilir. Tavan faktörü ile oluşan ve süren topluluklara ait sikkelerde lidere ait portreler ve topluluk tarafından liderin idealize edilmesinin açık sembolleri görülürken, taban faktörüyle oluşan topluluklara ait sikkelerde daha çok inancı, beslenmenin ve yaşanan coğrafyanın özelliklerini betimleyen semboller yer almaktadır.

Sonuç olarak; lider ve inanç kavramlarının toplumların oluşma ve sürdürülme süreçlerine etkisinin zamanla sınırlı olmadığı ve evrensel olduğu, insanlık tarihinin geçmiş dönemlerinde de kişisel ve toplumsal anlamda yaşandığı ve günümüze yansımaları delillere dayalı olarak gösterilmiştir.

Anahtar Sözcükler: tavan faktörü, taban faktörü, antik sikke, politik psikoloji, lider, inanç.

SUMMARY

PROJECTIONS OF CERTAIN PSYCHOPOLITICAL CONCEPTS ON ANCIENT COINS: SOCIETY-LEADER-BELIEF AND THE RELATIONS BETWEEN THEM

This study aims to reveal whether the notions of leader and belief, which are deemed to be effective in formation and maintenance of the personal and social identities for today represent ongoing factors that have been progressing throughout the known human history rather than belonging to certain time sections, and define the relationship between the leader and belief in formation and progression processes of societies; and therefore to demonstrate how human behaviors have been realized in similar processes both personally and socially since the very beginning.

Ancient coins were used to meet the study objective. Repercussions of certain psycho-political notions such as leader, belief, etc. as symbols and/or inscriptions on coins were studied by scanning collections of ancient coins.

It is possible to mention two different processes - the floor effect and the ceiling effect - which have an influence on formation and maintenance of societies; the former being ethnic, geographical and corresponding to the needs for nutrition and protection and the latter corresponding to uniting around a certain leader and continuing with ongoing adherence to the leader and/or his/her successors. Coins of the communities formed and maintained by ceiling effect bear the portraits of their leaders as well as evident symbols of idealization of the leader by the community whereas coins of the communities formed by floor effect mostly bear symbols that represent belief and nutritional and geographical characteristics of the community.

In conclusion, it is indicated by evidence-based results that the influence of the notions of leader and belief on formation and maintenance processes of societies are not time limited but universal; and it was experienced in the past periods of human history both personally and socially; showing its repercussions on our time.

Key Words: ceiling effect, floor effect, ancient coin, political psychology, leader, belief.

GİRİŞ

Politik Psikoloji

Politik psikolojinin çeşitli yönlerine vurgu yapan birçok tanımı yapılabilir. İnsan düşünce, duygu ve davranışının siyasi hayata etkilerini konu alan ve siyasi bilimleri psikoloji aracılığı ile inceleyen, disiplinler arası akademik, bilimsel bir alandır.

Politik psikoloji liderlerin karakterlerini, yöneten-yönetilen ilişkisini, halkın kendi içindeki ve ulusların birbirleriyle ilişkisini analiz eder.

Toplumsal olaylara duyarlı olan ve gündemi takip eden politik psikoloji; psikolojik teoriyi politik olaylara bağlama amaçlı çalışmalar gerçekleştirir. Bu alan psikolojiyi ve toplumu birleştiren bir kesişme noktasıdır (1).

Tanımlardan da anlaşılacağı gibi politik psikoloji insanın toplumsal davranışlarının temelini oluşturan kişisel gelişmesinden başlayan ve tüm toplumsal ilişkilerini belirleyen her alanı içine alan çok geniş bir yelpazeyi ifade eder. Bu yelpazede bire bir insan ilişkilerinden insan-toplum ilişkilerine, oradan da toplumlar arası ilişkilere kadar bütün süreçler kapsanır. Dolayısıyla politik psikolojinin çalışma alanları da çok çeşitlidir. Bu alanlar şu şekilde sıralanabilir.

- Etnik kimlik ve etniklik psikolojisi
- Terör ve teröristin kimliği
- Terörizm psikolojisi
- Büyük grupların ve liderlerin psikolojik motivasyonları
- Lider ve izleyen psikolojisi
- Toplumsal ve siyasal gelişmelerin psikodinamiği
- Grup dinamikleri
- Kitle psikolojisi
- İç savaşlar, soykırım
- Toplumsal travmalar

- Göçmenlik ve göçün psikolojik açıdan incelenmesi
- Entegrasyon
- Medyanın siyasete ve politik davranışlara katkısı
- Ülke yönetiminde politik psikolojinin yeri ve önemi

Politik psikolojinin çalışma alanları bu kadar geniş bir yelpazeyi kapsamasına rağmen sayılan her alan aslında diğerleri ile bağlantılıdır. Çünkü son noktada hepsi insan, insan psikolojisinin gelişme süreçleri, bunlara bağlı davranış şekilleri, bu süreçlerin bireyselden toplumsala yansımaları, toplumlar arası ilişkiler, insanlar ve toplumların hayatında ortaya çıkan ani veya uzun süre içinde gelişmiş değişiklikler, bu değişikliklere uyum süreçleri, insanlar ve toplumlar arasındaki çatışmalar-uzlaşmalar ve yönetsel süreçlerle vb. ilişkilidir. Bu yüzden genel olarak politik psikoloji üzerinde çalışmak bir noktadan da başlasa bu süreçlerin hemen hepsini kapsamak zorundadır.

Yeni bir disiplin olmasına rağmen politik psikoloji alanında giderek artan miktarda veri elde etmeyi sağlayan çalışmalar ve bunlardan elde edilen verileri birçok psikoloji ekolünün kendi bakış açılarına bağlı kalarak yorumlamalarından kaynaklanan çeşitli sistematik yaklaşımlar olduğu açıktır. Ancak güncel yönelik olan bu yorumlar eğer insanlığın bilinen tarihinden bu yana devam eden süreçler midir yoksa bu çağın ortaya çıkardığı yeni davranış örnekleri midir sorusu cevaplanmadan altlarının yeterince doldurulduğunu ileri sürmek bize göre çok mantıklı olmayacaktır.

Psikiyatri ve psikoloji insanların ruhsal dengelerini sürdüren ya da bu dengelerin bozulmasına neden olan süreçlerle uğraşır. Toplumlar bireylerin bir araya gelmeleriyle oluşmuş olduklarına göre, toplumsal davranışları ve ilişkileri açıklayabilmek için bu süreçler üzerinde yapılan incelemelerin bireyden başlayıp gruplara doğru genişletilmesi uygun bir yol olabilir. Örneğin kişisel ruhsal dengenin oluşması ve sürdürülmesi için insanların kendine güvenme, bir şeyler yapma ve başarma isteği, yapılan şeylerden zevk alabilme yeteneği, gerçekleştirdikleri ile toplumdan beğeni toplama ve bu beğenilerin sağlanabilmesi gibi önemli gereksinimleri vardır. Bu süreçlerin gerçekleşebilmesi, kişinin belli oranlarda kendisi ile barışık olması ve bunları

sağlayacak yeteneklerinin gelişmiş olması ile ilişkilidir. İlk bakışta çok basit gibi görünen bu ve benzeri yetenek ve ihtiyaçlar, günümüzde bile insanların yeterli istek ve verim ile çalışmaları, toplum tarafından kabul ve takdir görmeleri, dolayısıyla doyurucu bir hayat yaşayabilmeleri açısından son derece önemlidir.

Kişilerin toplum içinde yaşayabilmeleri, nitelikleri ve işlevlerine dayalı olarak toplum tarafından kabul edilip desteklenmeleri için gerekli olan yukarıda söz edilen ve söz edilmeyen hemen tüm kişisel özellikler ve bunlara bağlı davranış örnekleri, aslında kişilerin bir araya gelmeleri ile oluşan her nitelik ve nicelikteki topluluğa da genelleştirilebilir. Çünkü topluluklar da aynı insanlar gibi bir topluluklar evreni içinde kendini tanımlamak, yerleştirmek, bazı küresel işlevleri yerine getirerek gerekliliğini ispat etmek, bu işlevi başardığında takdir edilmek ve başaramadığında yerilmek durumundadır. Nasıl insanın kişisel var oluşu ve bu var oluşun kabullenilmesi nitelikleri ve işlevleri ile bağlantılıysa, toplumların var oluş ve tanınip kabullenmeleri de, diğer toplumlarla oluşturdukları ilişkiler ağında belli ihtiyaçları karşılamaları yani belli görevleri yerine getirebilmelerine bağlıdır. Nasıl tek bir insan bir toplum içinde toplumun beklentileri ve normallerine uyduğu ölçüde ve toplumsal makinenin bir parçası olarak iyi işlev gördüğü takdirde topluluğun diğer üyeleri tarafından kabul edilip, desteklenip konum kazanıyorsa, bir topluluk da boyutu ne olursa olsun küresel topluluklar ailesi içinde aynı muameleyi görür.

Yukarıda söylediklerimizle bağlantılı olarak bu gün veya kısa geçmişe yönelik birçok yorum yapmak mümkündür. Basit bir örnek konunun anlaşılmasına katkıda bulunabilir.

Fransız ihtilali ile başlayan fikirler çerçevesinde gündeme geldiği düşünülen ve daha çok etnik kimliğe dayalı olarak oluşan Milletlerin, coğrafya ve nüfus genişlikleri açısından daha küçük gruplar olmalarına rağmen süreç içinde kendi Milli Devletlerini kurarak, İmparatorlukların dağılması süreçlerini tetikledikleri bilinmektedir. Konuyu uzatmamak için ilk oluşma süreçleri ve bunun toplumsal ve küresel dinamiklerini bir kenara koyup kendi tarihimizden örnek verelim. Osmanlı İmparatorluğu coğrafyasında Bulgaristan

bağımsızlığını ilan ettiğinde bu hareketin başarıya ulaşma süreci birçok temel dinamiğe dayanıyordu. Bir kaçından söz edelim.

1. Bölgede kendini etnik anlamda Bulgar olarak adlandıran, dil, inanç, gelenek ve çıkarlar açısından belli asgari müştereklere sahip bir insan topluluğunun olması.

2. Topluluğun nispeten korunaklı bir coğrafyada yerleşmiş olması.

3. O dönemde toprakları içinde yer aldığı Osmanlı İmparatorluğunun Rusya başta olmak üzere diğer Avrupa imparatorlukları ile yaşadığı rekabet ve çatışmalar sonucunda zayıf düşmüş olması.

4. Zayıf düşmüş olmasına rağmen sınırlı nüfus ve coğrafyada oluşacak bir bağımsız devleti engelleyebilme gücüne sahip olan İmparatorluğun karşı hareketinin, o İmparatorluk ile rekabet edebilecek büyüklükte başka büyük gruplar tarafından durdurulma ihtimalinin güçlü olması.

- Bağımsız Bulgaristan'ın dil, inanç ve gelenek açısından özellikle Rusya'nın kendi yayılma emelleri ve gelecekteki çıkarları açısından son derece uygun bir işlevi yerine getirme potansiyelinin bulunması.

- Osmanlı İmparatorluğunun hâkimiyet alanında bağımsız bir devletin kurulmasının, etnik temellere dayalı olarak kurulabilecek başka bağımsız devletleri oluşturabilecek grupları cesaretlendirme ihtimalinin, rekabet halinde olduğu diğer Avrupa imparatorlukları açısından avantaj oluşturması.

- Bu bölgede oluşabilecek ve yayılabilecek benzer gelişmelerin başka çıkar pazarlıklarında ilgili küresel güçler açısından kullanılabilir olması vb.

Görüldüğü gibi Bulgar Devleti bölgesel topluluklar evreni içinde kendisini belli nitelikleriyle tanımlamış insanlar tarafından kurulmuş, onlar için ayrıldığı büyük grupla rekabette önemli olabilecek bir konuma yerleşmiş ve diğerleri için avantaj oluşturan işlevleri yerine getirerek korunabilmiş ve

devamlılığını sürdürebilmiştir. Yerine getirdiği işlevlerin bir kaçını başka (Yunanistan, Sırbistan vb.) Milli Devletlerin kurulmasını cesaretlendirmek, Rusya'nın balkan coğrafyasına inip çok uzun süreler orada kalmasına hizmet etmek, Osmanlı İmparatorluğunu bu coğrafyada zayıflatarak diğer Avrupa İmparatorluklarına (Avusturya-Macaristan, İngiltere vb.) avantaj sağlamak şeklinde sıralayabiliriz.

İnsanların kendilerini çok uzun süreler olduğu gibi "Osmanlı" olarak değil "Bulgar" olarak tanımlamaları ise zaman içinde gelişmiş grup oluşma süreçleri ile ilişkilidir.

1. Bu topluluk Osmanlı İmparatorluğu öncesinde kendisini zaten "Bulgar" olarak tanımlamıştır, bu bir boy adıdır ve çıkış noktaları Kırım'ın kuzey doğusudur.

2. Bütün tarihçiler bu gün Bulgar ulusu olarak tanımlanan topluluğun göçler neticesinde balkan yarımadasına geldiğini ve Hristiyan olmadan ve kısmen buna bağlı olarak Slavlaşmadan önce etnik anlamda "Türk" olduklarını bilir. Nitekim Büyük Bulgar Hanlığı, 630 yılında pek çok Türk kavminin birleşmesiyle kurulmuştur.

3. Problem Türkler tarafından kurulmuş ve tüm dünya ve özellikle Avrupalılar tarafından Türk İmparatorluğu olarak adlandırılan Osmanlı İmparatorluğunun dayandığı temel nitelikler ve İmparatorluk mantığının Milli Devlet mantığından farklı olmasındadır.

a. Osmanlı Beyliğinin kuruluş felsefesinde bir Türk boyu olarak Oğuz-Kayı boyunun etnik kimliği doğal olarak belirleyici olmuştur. Ancak coğrafya genişledikçe çevreden gönüllü veya gönülsüz olarak katılan gruplar özellikle Avrupa istikametinde Türk değildir.

b. İmparatorluk genişleme sürecinde beklenebileceği gibi daha öncesinde de ana inanç olan "İslam" olmayı temel almak durumunda kalmıştır. Zaten birçok etnik yapıyı içinde bulunduran İmparatorluklarda etnik kimliği ön planda tutmak imkânsızdır.

c. Osmanlı İmparatorluğu İslam olmayanlara mümkün olduğunca ayrımcılık yapmamayı amaçlamasına rağmen çekirdek kitleyi bir arada tutmak ve hoşnut etmek gerektiği için bunu tam olarak gerçekleştirmek mümkün olmamış, bu yüzden Müslüman kitle genişletilmeye çalışılmıştır. Öncesinde İslam inancına bağlı olmayan bir kısım Balkan halkının sonradan Müslüman olması veya devşirilenlerin İslam inancı çerçevesinde yetiştirilmeleri buna örnektir. Amaç çekirdek kitleyi en azından bazı özellikler açısından benzeştirmeye çalışmaktır. Bu çabalar bile gelecek nesillerin bu asgari müşterekler etrafında sağlam bir birliktelik oluşturmalarına yeterli olmamıştır.

d. İslamlaştırmanın mümkün olmadığı durumlarda ise dayanılan temel kitleyi avantajlı hale getiren ve Müslüman olmayanların aleyhine işleyen bir takım vergi sistemleri devreye sokulmuş, inanç değişikliği başka çıkarlar açısından da teşvik edilmiştir.

e. Bir başka sorun da Osmanlıların doğu Türklerinin (Osmanlı İmparatorluğunun doğu sınırına bitişik ve onun doğu, güney doğu ve kuzey doğusundaki tüm Türk toplulukları) Türk olduklarını çok fazla bilmemeleri veya önemsememeleridir.

f. Bulgarlar aradan geçen zaman ve değişen nitelikler çerçevesinde bunlar ve birçok başka faktörün de katkısıyla, kendilerini kişisel ve toplumsal olarak hem etnik hem de dini anlamda Türkler ve onların İmparatorluğu olan Osmanlı İmparatorluğundan ayırık hissetmişlerdir. Bu gelişmenin sonucu onlar kendileri olarak tanımladıklarının dışında kalanları “ötekileştirmişlerdir”. Bu duygu sadece Türklere yönelik değildir, o kesitte kendilerini Slav hissetmelerine rağmen kendileri gibi Slav (aynı zamanda Hristiyan) olan Sırlar ya da kendileri gibi Hristiyan olan Yunanlılara da yöneliktir. Bu ötekileştirmelerde genel nitelikler benzeştiğinde daha ince ayrılıkların ayrışma ve

yeni ötekileştirme doğurma potansiyelinin etkili olduğu söylenebilir (2). Bu ayrılıklar söz edilen gruplar arasındaki mezhep veya etnisite farklılıkları olabilir. Ancak bu farklılıklar ortak ötekileştirilen/şeytanlaştırılan düşmana karşı birlikte hareket etmeyi en azından bir süre engellemeyebilir. Ortak çıkarlar söz konusu olduğunda birlikte hareket önem kazanır ama kendini ötekilerden farklı olarak tanımlama ve küresel toplum içinde konumlandırma süregiden bir ihtiyaçtır.

Bu noktada ayrışmanın ve Osmanlılık tanımlamasından vazgeçmenin şartlarının nasıl gerçekleştiğini güncel araştırma verilerine dayanarak da bir ölçüde açıklayabiliriz. Osmanlılık tanımlaması bir hanedana mensubiyet tarzında tek yönlü bir ideolojik yapılanmaya dayanıyordu, oysa toplumu bir arada tutacak politik ideolojinin ekonomik ve sosyal boyutlar başta olmak üzere birçok boyuta bağlı olduğu açıktır (3). Buna rağmen tek boyuta bağlılık bile, özellikle diğer boyutlar konusunda çok zorlayıcı adaletsizlikler yoksa ve o gruba dâhil olmak emniyet ve avantaj sağlıyorsa toplumu uzun süreler bir arada tutmayı başarabilir. Bu başarı güvenli ortamda karşılıklı toleransın yüksek olması ile de desteklenir. Ancak güven sarsılır ve gerek büyük gruba gerek o grubun içindeki küçük gruplara yönelik içten veya dıştan tehditler ortaya çıkarsa karşılıklı tolerans düşer ve farklılıklar daha fazla fark edilir ve vurgulanır olurlar (4). Öyle ki, grup içi algılanan tehdidin artmasıyla psikolojik iyilik hissini zayıfladığı ve aynı zamanda artan tehdit algısının toplumsal kimlik duygusu üzerinden dolaylı olarak iyilik hissine olumlu etkisinin olduğu bazı çalışmalarla gösterilmiştir.(5)

O halde yukarıda söz edilen genel inancın dışında kalanlara ek vergiler uygulamak, genel inanca yönelmeleri için diğer inançların sahiplerinin çocuklarını devşirmek gibi davranışların, o inanç sahipleri açısından tehdit olarak algılanması ayrışma ve bireyselleşmeyi tetiklemiş ve güçlendirmiş olabilir. Osmanlıların doğu Türkleri hakkında fazla bilgi sahibi olmamaları da Bulgarlarla boy anlamında olan küçük farklılıklarını soy anlamındaki çok daha büyük birlikteliklerini vurgulayarak örtebilmelerini önlemiştir. O dönemde asıl büyük grup olan Osmanlı İmparatorluğunu tehdit eden dış etkenler de göz

önünde bulundurulursa, bu büyük grup içinde yer alan küçük grupların kendilerini eskisi kadar emniyette hissetmemeleri ve geleceklerini başka büyük gruplar içinde aralamaları veya çağın akımlarına uygun olarak bağımsızlık hedeflemelerini yadırgamak anlamsız olur.

Bu örneğin benzerleri günümüzde de yaygın olarak yaşanmaktadır. Yani kişisel ve toplumsal psikoloji ile insan ve toplum davranışları ve insanlar ya da toplumlar arası ilişkiler konusundaki bağlantılara güncel ve tarihsel çok fazla örnek verilebilir. Ancak bir sorun veya bağlantının gerçekten kesitsel olarak zamanla sınırlı olmadığını ve evrensel olduğunu düşünüyorsak, onun kişinin başlangıcından bu yana varlık ve gelişme süreçlerini ortaya koyduğumuz gibi insanlık tarihinin geçmiş dönemlerinde de kişisel ve toplumsal anlamda yaşandığını ve etkileri ile yansımalarının delillere dayalı olarak ortaya koyulabileceğini gösterebilmemiz gerekir.

Politik Psikoloji ve Arkeoloji

Arkeolojinin temel amacı geçmişi anlamak, insanlığın gelişme sürecini kanıtlarıyla ortaya çıkarmak ve bunu zaman ölçeğine bağlamaktır. Bu anlamda toplumu oluşturan insanların kendi aralarındaki ve toplumlar arasındaki ilişkilerin oluşma ve "evrim" süreçleri ile bunların görsel kanıtlarını sunma arkeolojinin sorumluluk alanı içine girer.

Herhangi bir kültürün, bir yerleşimin ya da daha mikro boyutlu bir olayın evrim süreci ancak bu tür yaklaşımla tüm boyutlarıyla anlaşılabilir. Arkeolojik kültür varlıklarının içerdiği bilgi insanlığın ortak geçmişini simgeler ve bu yüzden tüm insanlık için çok değerlidir ancak asıl değerli olan bu günün yorumunda en iyiye ulaşabilmek için geçmişin verilerinin doğru yorumlanması ve dürüst kullanılmasıdır (6).

Eğer güncel olaylar, ilişkiler, çatışmalar ve uzlaşmaların geçmiş dönemlerdeki kökleri ve bunların günümüze yansıma süreçleri araştırılmak istenirse, doğal olarak Arkeoloji'ye ve Arkeolojinin bu anlamda sağlayacağı belgelere odaklanmak gerekir. Bu noktada yazının kullanılmaya başladığı

dönemden itibaren yazılı kaynaklar, daha önceki dönemler için ise çeşitli malzemelerin üzerindeki semboller önem kazanır.

Sembol/Simge

Gerek psikoloji gerek sosyoloji açısından sembollerin önemi yadsınamaz. Bu yüzden semboller geniş araştırmalara konu olmuştur. Sembol kelimesi Fransızca'da "symbole" ve Latince' de "symbolum" kelimelerinden gelmektedir. Bir fikri, kavramı, oluşumu ve duyguyu çağrıştıran işaret, imge veya obje manasındadır (7). Simgenin birçok tanımı yapılabilir, bunlardan bir kaçısı şu şekildedir (8).

- Bir şeyi tanıtan işaret. Bir başka şeyi belirten bir nesne
- Bilinç dışı içeriğin yerine geçen, onu temsil eden bilinçli temsiller veya algılamalar
- İçerdiği gizli anlama bağlı işitsel ya da görsel öge
- Beş duyu ile algılanan görünür gerçekten yola çıkarak, görünmez gerçeğin keşfine hizmet eden öge
- Örtülü benzeşim yoluyla var olmayanın, ne algılanabilir ne de kavranabilir olanın temsili bir tasviri

Semboller söz konusu olduğunda dikkat edilmesi gereken çok şey vardır. En önemlisi görünen unsur ile görünmeyen unsurun bir bütün oluşturması ve biri olmadan diğerinin anlaşılabilmesidir. Bunun nedeni sembollerin çok anlamlı olabilmeleridir.

Semboller genellikle kişiler veya toplulukların temel değerlerinin toplamını ifade eder. Güncel olarak devletlerin bayrakları üzerindeki simgeler, belli topluluklara veya o toplulukların içindeki daha küçük gruplara ait bazı değerleri simgeleyen insan veya hayvan heykellerinin, kişiler ve topluluklar konusundaki birleştirici veya özendirici değerleri dikkate alındığında, bir simgenin kişisel anlamda da, toplumsal anlamda da ne kadar değerli olduğu rahatça anlaşılabilir. Bir sembol iki veya daha fazla öge arasında bağ kurar ve "işaret eden" rolü oynar. Yani bir sembol bütünlüğün, birlikteliğin, benzer değerlere ve çıkarılara sahip olmanın ve daha birçok şeyin simgeleştirilmiş

halidir. Milletlerin kuruluş efsanelerindeki hikâyeler, önderler, insan veya hayvan; yaşayan veya öyküsel kişiler ve nesnelere de aslında canlı veya cansız sembollerdir. Doğal olarak bir simge özgünlüğü ifade ettiği için diğerlerinden farklılığı da vurgular. İşte tam da bu yüzden bir sembol/simge değerlendirilirken ait olduğu düşünülen zaman kesiti, kişi, topluluk, o topluluğun o zaman kesitindeki durumu, diğer gruplarla ilişkisi, topluluğun gelişme süreçleri vb. birçok konu dikkate alınmalıdır. Yani değerlendirme görünmeyen unsurun görünen unsurla ilişkisi çerçevesinde yapılmalıdır. Yoksa birbirinden farklı nedenler veya birbirinden farklı kişi veya gruplar tarafından aynı veya benzer simge veya simgelerin kullanılması söz konusu olduğunda çok yanlış sonuçlara varılabilir.

Simgenin kendi bağlantıları içinde değerlendirilmesinin gerekli olduğunu yoksa çok yanlış sonuçlara varılabileceğini basit bir örnekle açıklayalım. Selçuklu İmparatorluğu, Çarlık Rusyası ve Bizans İmparatorluğunun (Ortodoks Patrikliği) simgesi çift başlı kartaldır. Ancak bu çift başlı kartal her bir grup için tamamen farklı anlamlar ifade eder.

Farklı ifadeleri olsa da sembolün simgeleştirildiği topluluk ve onun tarihi açısından anlamı çok fazla değişmez. Aşağıdaki Uygur 'ağıtı' aynı kökenden gelen ancak yüzyıllardır farklı coğrafyalarda yaşayan, son dönemlere kadar aralarında ancak asgari seviyede iletişim olan, benzer kültüre sahip iki topluluktaki ortak bir sembole işaret etmektedir. Ağıtlar topluluklar arasında ve geçmiştekilerle bu gündekiler arasında bir bağlantı nesnesi işlevi görebilen tarihi ve folklorik açıdan değerli eserlerdir. İzlenebileceği üzere ağıt Türklerin yaratılış/diriliş efsaneleri açısından çok önemli bir sembole anlamını hiç değiştirmeksizin işaret etmektedir.

Uygur (Çağatay) Lehçesi

Türkiye Lehçesi

Cüp-cüp gözler yanar küre

Çifte gözler yanar kara

Güya matem saldı dile

Güya matem saldı dile

Islı başlatan menzile

Bizi başlatan menzile

Hani kök-büre kök-büre

Hani gök börü gök börü

Asuman kara âlem kara
Dost-yakınlar gönlü kara
Atalar bağı oldu yara
Hani kök-böre kök-böre

Gökyüzü kara âlem kara
Dost-yakınlar gönlü kara
Atalar bağı oldu yara
Hani gök börü gök börü

Ağa-ine tartar nişe
Sinil ayşe oldu fahişe
Babalar dilağa salar endişe
Hani kök-büre kök-büre

Büyük küçük esrar çeker
Kız kardeşim Ayşe oldu fahişe
Çocuklar düşünceye salar endişe
Hani gök börü gök börü

Ak alvasti kara akvasti
Güya zulmet kara tün basti
Analar yine sözü adaştı
Hani kök-büre kök-büre

Ak düşman kara düşman
Güya zulmet kara gün bastı
Analar yine sessiz kaldı
Hani gök börü gök börü

Bu ağıtta folklorik açıdan Çin'in Sincan Bölgesinde yaşayan Uygur Türklerinin durumu anlatılmakta ve genel anlamıyla bu günkü kesitte yaşananlar hakkındaki kaygılar yansıtılmaktadır. Matem, toplumsal çürümüşlük, düşmanlardan gelen tehditler ana temalardır ve tüm bunların üstesinden gelebilmek için çağrılan rehber binlerce yıl öncesinin önderi olarak simgeleştirilmiş 'Gökbörü' dür. Aynı sembolün Türkiye Türkleri tarafından aynı anlamda kullanıldığı zaten bilinmektedir. Ağıtta 'Atalar Kültüne' yapılan atıf ve 'Anaların İstiraplarına' göndermeler yapılması hem tarihi hem de sosyolojik açıdan önemli olup Türkiye coğrafyası için de aynı anlamları taşımaktadır.

Sikkeler Politik Psikoloji Açısından Neden Değerlidir

Arkeolojik eserler üzerinde simgesel anlatımlar yaygındır. Bina duvarlarındaki rölyefler, lahit kenarlarındaki tasvirler, vazo-çanak gibi kabartmalı ve/veya boyalı kapların üzerindeki anlatımlar o toplum ve toplumu oluşturan kişilerin nitelikleri, özdeşleşme özne veya nesnelere, yaşadıkları,

birlikteliklerini oluşturan dinamikler, bu birlikteliği korumak ve sürdürmek için yapılan savaşlar, dini ayinler vb. sembolik tasvirlerle doludur. Konuya sikkeler açısından bakıldığında da benzer yorumlar yapılabilir. Bilindiği gibi sikkeler yaşanan dönemde geçerli bir ticari araç olmanın ötesinde değerler taşımaktadır. Açıkçası sikkeler yalnız bir ödeme aracı değildir, onları tarihi konuşturan belgeler olarak değerlendirmek gerekir (9). Sikkeler o dönemde yayıldıkları alanlardaki toplumların arasındaki ticari ilişkileri göstermelerinin dışında, bir anlamda da kullanıldıkları alanlarda darp edenlerin egemenliklerini ve bu egemenliğin propagandasını da temsil ederler. İletişimin son derece kısıtlı imkânlarla bağlı olduğu antik dönemlerde sikkeler hem toplumların kendilerini tanımladığı reklam broşürleri; hem kendilerine katmak istedikleri gruplara yönelik tanıtım malzemeleri; hem de kendi güçlerini tarif eden içe veya dışa dönük tehdit unsurlarıdır.

Üzerlerinde dönemine göre değerlendirilmeye uygun semboller, yazılar ve bazıları ek olarak zamanlamayı kolaylaştıran tarihler taşırlar. Metal olmaları nedeniyle bu güne ulaşmış olmaları da büyük avantajdır.

Sikkeler üzerinde bulunan simge veya yazıların bazı politik psikoloji kavramlarına karşılık gelen özelliklerini yorumlayarak aradaki bağlantıyı tanımlamaya çalışalım.

Antik Sikkeler Üzerindeki Semboller ve Bunların Geniş Grup Aidiyeti Açısından Anlamları

Antik döneme ait sikkelerde bu günün madeni paralarında bulunanlara benzer şekilde, ön ve arka yüzlerinde kendilerini darp eden toplulukları simgeleyen semboller ve yazılar vardır.

Daha erken döneme ait olmaları ve sembolizasyonlar anlamında zenginlikleri nedeniyle arkaik (MÖ. 7.-6. Yüzyıl), klasik (MÖ. 5.-4. Yüzyıl) ve Helenistik (MÖ. 4.-1. Yüzyıl) sikkelerde simgeleştirmeye çok sayıda örnek verilebilir.

Şekil-1

Lidya (Sardes), Elektron, Arkaik Dönem, 13 mm.

Ön yüz: Aslan başı, sağa, üstte yıldız

Şekil-1 deki sikke MÖ VII.-IV. yüzyıla (arkaik dönem) tarihlenmiş, Elektron bir Sart sikkesidir. “Elektron” sikke yapımında kullanılan metallere birisidir ve sikkelerin basılıp kullanıldığı ilk yer olan Manisa yakınlarındaki Sart antik kentinin yanından geçen Sart çayından elde edilen doğal altın-gümüş karışımıdır (10). Sikkenin darp edildiği dönem şehir devletlerinin kurulma dönemidir. Bu dönemde basılan sikkeler devletin özerklik belirtisi olarak, devlet adına basılır. Sikkenin ön yüzüne işlenmiş olan burnunun üzerinde yıldız bulunan aslan Sart şehrinin simgesi olup bu şehre aidiyeti ifade eder. Birçok sikkede o şehir devletini oluşturan grubu sembolize eden başka hayvan figürlerine de rastlanabilir. Anadolu’da darp edilen sikkeler açısından boğa, at, kartal, domuz, ton balığı gibi simgelerden bahsedilebilir. Bu tür semboller genel olarak coğrafi olarak aynı yerde yaşayan insanları anlatır ve grubun oluşmasında coğrafi şartlar ve bu coğrafya üzerinde, örneğin korumalı bir kent ortamında güvenlik kaygısı ile birleşmeye işaret ediyor olabilir, doğal olarak aynı klan mensup olmayı da betimler.

Şekil-2

Phocaia (Foça), Elektron, Klasik Dönem, M.Ö. V.

Yüzyıl, 10 mm.

Ön yüz: Korinth miğferli Athena Phokaia başı, sola

O dönemdeki toplulukları sembolize etmekte en sık kullanılan simgeler ise dini nitelik taşınlar ve genel olarak sikkelerin üzerinde o topluluğun inandığı Tanrı betimlenir. Şekil- 2’deki sikkede Anadolu’da çok

taftarı bulunan bir Tanrıça olan Athena görülmektedir. Athena Zeus'un kendi başına dünyaya getirdiği kızıdır. Asıl olarak Atina şehrinin en üst Tanrıçası olup savaş, zekâ, sanat, ilham, strateji ve barış Tanrıçası olarak bilinir (11). Muhtemelen Yunan ana kıtasından Anadolu'ya geçişlerle taşınmıştır. Bu Olympos Tanrısının birden çok şeyi tanımlaması şaşırtıcı değildir. Örneğin barışa ulaşmak için savaşmak gerekebilir. Savaşıp kazanabilmek için strateji bilmek ve uygulamak gerekir. Ayrıca savaş bu gün bile bir sanat olarak tanımlanmaktadır ve sanat ilham gerektirir. Görüldüğü gibi her sembolde olduğu gibi eski Yunan'da Tanrılarla tanımlanan semboller de içlerinde birçok anlamı bir arada bulundurmakta ve o günkü sembolik kullanımlar bu günküle çok benzemektedir. Sikkenin üzerinde Athena'nın bulunması topluluğun oluşmasındaki hâkim unsurun inanç olduğunun göstergesidir.

Dinsel bağlantıların bu gün bile toplumlar için önemli yapıştırıcılar oldukları gerçektir. Bu gün de içinde farklı etnik kimlikler taşımaya rağmen ümmet esasına bağlı olarak kurulmuş ve sürmekte olan topluluklar ve onların devletleri bulunmaktadır.

Cappadocia Krallığı, Gümüş, M.Ö. 101-87, 17,5 mm.

Ön yüz: Kralın Diademli başı, sağa (Ariarathes IX, Eusebes Philopator)

Şekil-3

Bir topluluğun varlığı ve devamlılığı açısından en önemli gerekliliklerden biri de liderdir. Bu yüzden sikkelerde betimlenen önemli simgelerden birisi de liderin portresi veya büstüdür. Liderler genellikle sikkelerin ön yüzlerinde yer alırlar. Lider toplumun sahip olduğu ve etrafında birleştiği asgari müşterekleri en iyi temsil eden kişi olması nedeniyle özümsemesi gereken hemen tüm değerleri temsil eder. Bu yüzden toplumlar örnek kişi olarak tanımladıkları liderlerin, kahramanların, dünyada

başarı kazanmış her nitelikte insanların heykellerini, resimlerini, hayat hikâyelerini yaşatmak ve gelecek nesillere örnekler oluşturmak için gayret gösterirler. Doğal olarak bu gayretler “iyilerin” vurgulanması tarzında olur. Şekil-3'te görülen Kapadokya Krallığına ait sikkede Kral Ariarattes IX betimlenmiştir.

Antik dönemde toplumlar genellikle küçük bir çekirdek gruba yeni insanların katılmalarıyla oluşmuşlardır. İstisnasız bütün uluslar soy açısından karma kökenlidir. Bu nitelik, yani kendisinden önceki ve kendi çağdaşı bazı halkların, kültürlerin karışımının ve evriminin ürünü olmak niteliği, tarihin her çağında her yerdeki halk için geçerlidir (12). Bu gruplar, yeni katılanların zorla katılmış da olsalar dini birliktelik, lidere bağlılık, daha güvenli hissetme gibi çeşitli nedenlerle gönüllü olarak veya imkânlar ve dış tehditler nedeniyle zorunlu olarak o grubu benimsemeleri ile de sürmüşlerdir. Büyüyen grubun temel değer ve bağlayıcıları da sikkeler üzerine işlenmiştir.

Büyük Grupların (Toplum) Oluşma Süreçleri:

İnsanlar geçmişte daima kabileler ve klanlar gibi fiziksel ve duygusal olarak bir araya gelmiş büyük gruplar içinde yaşamışlardır. Geçmişteki bu gruplaşmaların iz düşümleri bu güne eski örneklerle (örneğin aşiretler vb.) veya başka kavramlar (örneğin hemşerilik, aynı mahalleden olma vb.) çerçevesinde toplaşmalarla sürmektedir.

Grup en basit biçimiyle bir insan topluluğudur. Ancak, her rastgele toplanmış insan topluluğu grup sayılamaz. Bir topluluğun grup sayılabilmesi için hiç olmazsa ortak bir amaç için bir araya gelmeleri ve etkileşim içinde olmaları gerekir. Toplumsal grup; üyeleri arasında ortak amaç ve çıkarlar bulunan, her üyenin grubun varlığını ve sembollerini bilinçli olarak ayırt ettiği, görece sürekliliği olan bireyler topluluğudur (13). Aynı gruptaki kişiler, birbirlerini benzer ve diğer gruplardan farklı olarak algılar ve değerlendirirler.

Büyük grup kimliği ise, binlerce veya milyonlarca insanın bir yandan başka gruplara ait evrensel ortak özellikleri taşıırken, diğer yandan da farklılık oluşturan etnik, dini, ulusal ya da ideolojik olarak kalıcı bir aynılık duygusu

taşımasıdır (14). Büyük grubun üyeleri, kültürel güçlendiriciler olarak adlandırılan, ortak bedensel (örneğin ten, göz, saç rengi, gözlerinin çekikliği vb.) özellikleri, dili, yiyecekleri, inançları, mitleri, bayrağı, önemli yerleri ve tarihsel olayların ve sonuçlarının imajlarını paylaşırlar. Bunlar, sadece o grupta ilişkili olup, genellikle o grubun gurur kaynağı veya üstün özellikleri gibi algılanırlar (15).

Kendine benzer başkasını bulma ve ait olma gereksinimiyle oluşan büyük gruplar, tarihsel sürekliliğin, coğrafi gerçekliğin, ortak bir başlangıç mitinin ve paylaşılmış diğer olayların normal bir sonucudur. Ne iyi ne de kötü bir şey değildir. Büyük gruplar, kendilerini tanımladıkları ve ayırdıklarında, kendi gruplarına ve diğer gruplara bazı önyargılar geliştirirler böylece "bizlik" ve "öteki" kavramları ister istemez ortaya çıkar (16). Bireyler ve onlara bağlı olarak toplumlar, kimliklerini, kendi yarattıkları ve oluşturdukları "öteki" lerle karşılaştırarak tanımlarlar ve ayrıca kendilerini "öteki" lerden üstün görürler. Ortaya çıkan 'öteki' kavramı, grup kaynaşmasını sağlayan en önemli unsurdur. Bu noktada, bireyler veya gruplar için küçük farklılıkların bile önemi artar, kendi özerkliğini geliştiren simgelerin biçimlenmesiyle bu farklılıklar değişik şekillerde bilinçdışı vurgulanır. Bu durumun sikkeler açısından yansımaları da izlenebilir. Örneğin şekil-4'teki sikkede daha önce işaret edilmiş olan şekil-1'deki sikkenin ön yüzünde bulunan Sart Arslan'ına çok benzeyen bir sembol vardır ancak bu sembol sikkenin arka yüzüne yerleştirilmiştir ve ön yüzde Mysia'nın Kyzikos şehrini simgeleyen yaban domuzu ve ton balığı bulunur.

Şekil-3

Kyzikos-Mysia , Gümüş, Klasik Dönem, M.Ö. 450, 10 mm Ön Yüz: Sola doğru yaban domuzu protomu, arkasında ton balığı

Arka Yüz: Kare incus içinde aslan başı, sola. Sol üst boşlukta yıldız

Ötekileştirmenin ilkel bir şekli olarak tanımlanan "dehümanizasyon" (insanlıktan çıkarma) , düşmanın veya "öteki" nin canavar haline gelip nefret edilecek bir nesneye dönüştürülmesi anlamına gelmektedir. Bireyin veya grubun dehümanize edilmesi onun insan zihninde kimi zaman zayıflığı, kimi zaman hainliği temsil edecek bir nesne şeklinde algılanması sonucudur. Böylece, dehümanize eden grup veya birey temiz, insani iken diğer grup aşağılanmaktadır (17). Bu tür ötekileştirmeler daha büyük grup içinde yer alan küçük gruplara karşı da oluşabilir ve çatışma durumunda gruplar kendi geçmiş hikâyelerine sarılarak daha tutucu, daha otoriter hale gelebilirler. Bu tutuculuk ve otoriterlik kişi veya grupların bilinç düzeyleri ya da grup içine kapanıklıklarına bağlı değildir (18) ve muhtemelen grubun yüceltilmesi gereksinimiyle ilişkilidir. Bu tür gelişmeler doğal olarak çatışma potansiyelini artırır.

Örneğin, İsrail Devlet Eğitim sistemi ve aşırı Ortodoks'ların okul kitapları ile Filistinlilerin okul kitaplarında, aralarındaki çatışmayla ilgili anlatılan hikayelerde her grubun kendi grubunu ve diğerini nasıl tanımladığı konularını araştıran bir çalışmada; İsrail ve Filistinlilerin kitaplarında diğerini canavar olarak tanımlamanın nadir olduğu, her iki grupta da diğerini düşman olarak tanımlayan tek yanlı ulusal hikayelerin anlatıldığı, diğerleri tarafından kendi topluluklarına doğrudan ve sürekli olarak olumsuz hareketler yapıldığının işlendiği ve her grubun kendisini koruma ve barış niyetiyle olumlu hareketler yapan olarak tanımladığı saptanmış olup, sonuç olarak diğerini tanımlamada olumsuz önyargının, kendini tanımlamada ise olumlu önyargının ön planda olduğu saptanmıştır (19). Pilecki ve L. Hammack'ın yaptığı bir çalışmada ise, İsraili ve Filistinli gençliğin aralarındaki tarihi konu alan diyalogta Filistinlilerin sözleri öncelikle "mağduriyet" temalarını yansıtırken, İsraililerin sözleri ise öncelikle "gerekçe (haklı neden)" ve "mağduriyet" temalarını yansıtmaktadır.(20)

Grupların birbirine karşı ötekileştirme süreçleri, başka araştırmalarla da desteklenebilir. Örneğin; Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Estonya'nın bağımsızlığını kazanmasından sonra Estonya'daki Rus azınlığın yeni duruma adaptasyonu için yapılan çalışmalardan birinde, yerli Eston halkının ve Rus

azınlığın soyut iyilik hissetme düzeyleri araştırılmıştır. Sonuçta Estonlar'ın grup içi durum algısının olumlu olduğu ve bunun önemli derecede hoşnutluk sağladığı ancak Rus azınlığın grup içi algısının mahrumiyet ve beklentinin karşılanmaması yönünde olduğu, dolayısıyla hoşnutluk düzeyinin düşük olduğu, geçmişe özlemin ise hala taze olduğu saptanmıştır.

Grupların oluşma sürecinde, Estonyalıların bağımsızlık mücadelesine vurgu yaptıkları ve bağımsızlıkta Rus azınlığının da katkısı olabileceğini yadsıdıkları tespit edilmiştir. Rus azınlık açısından ise grubu bir arada tutan asıl motif hala II. dünya savaşında kazanılan zaferdir. Ruslar bu zaferle Estonyalıları faşizmden kurtarmış olmalarını çok önemserken, Estonyalıların Ruslar ve Almanları zalimler/işgalciler olarak tanımlamaya devam ettikleri gözlenmiştir.

Bir diğer önemli bulgu, Rus azınlığın bağımsızlıktan sonraki politik ve ekonomik durumunu önceki döneme kıyasla daha iyi olarak tanımlamalarına rağmen, seçme şansı olsa eski Sovyet rejiminin tercih edileceğini belirtmiş olmalarıdır. Bu sonuç muhtemelen, yeni politik düzen eşitlik iddiasında bulunsa da Sovyet dönemindeki avantajlarını kaybetmiş olan azınlığın o avantajları özlemesine bağlıdır. Yani, bir arada yaşamak durumunda olan iki grup şartlar olumluya doğru değişmiş olmasına rağmen birbirini ötekileştirmeye devam etmektedir (21).

Bu noktada etnisitenin grup oluşmasına katkısı da göz ardı edilmemelidir. Rusların şartlar olumluya dönmesine rağmen hala eskiyi özlemelerinin bir nedeni de etnisitelerine yükledikleri değerlerin incinmiş olması olabilir. Etnisite, kişisel ve sosyal kimliğin önemli bir göstergesidir. Etnik kelimesi, Yunanca *ethnos*'tan gelir; anlamı topluluk, insanlar ya da kabiledir. Etnik grup, kuşaklar boyunca uzun süreli birliğin, karmaşık akrabalık ilişkilerinin, ortak kültürün ve genellikle dinsel birlik ve genel bölgesel bağlılıkların aracılık ettiği sabit bir grup olarak tanımlanmaktadır. Dini inanç ve uygulamaları, dil, tarihsel süreklilik duygusu, ortak atalara ve ortak bir anayurda karşı beslenen inanç ve ortak tarih etnik grubun üyelerince paylaşılan temel öğelerdir. Böylece etnisite, temel duygusal düzeyde insani bir aidiyet duygusunu ifade eder ve grupların geliştirdiği çeşitli sembollerle

başkalarını bizim gibi olmayan şekilde tarif ederek bizliğı tanımlar. Bir grup kendi etnik benlik saygısını, genellikle komşusu olan başka bir etnik grupta kıyaslayarak sürdürür (22). Bu kıyaslama aynı zamanda rekabeti de beraberinde getirerek diğer gruptan daha iyi, daha üstün, daha becerikli olma iddialarına sebep olur. Bu nedenledir ki; birçok çalışma etnik çeşitliliğin işbirliği ve dayanışmayı sarstığını göstermiştir. Gerçek hayatta somut işbirliği davranışı için dayanışmanın sürdürülmesi üzerinde etnik çeşitliliğin etkisinin olup olmadığını araştırmak amacıyla Berlin'deki 52 komşu arasında etnik ve inanç açısından farklı kişilerin mektuplarından elde edilen bilgilerin değerlendirilmesine dayanan bir çalışmada, etnik çeşitliliğin dayanışma üzerinde güçlü olumsuz etkisinin olduğu ve Türk-Müslüman organizasyonları ile Alman-Hristiyan organizasyon gruplarının her ikisinde de etnik çeşitliliğin etkisinin benzer olduğu sonucuna varılmıştır (23). Ancak bazı çalışmalarda milliyetçilik teşvik edilmeden, yurtseverliğin manipüle edilebileceği ve bu yolla işbirliği ve toplumsal güvenin arttırılabileceği de öne sürülmüştür.(24)

Erik H. Erikson birinin etnik grubunu ya da kabilesini insani olarak tarif ederken diğer grupları insan-altı olarak nitelendirme eğilimi olduğundan bahsetmiş ve bunu "pseudospeciatio" (yalancı türleşme) kavramı ile açıklamıştır. Buna göre, ilkel insanların oluşturduğu her bir kabile, klan veya grup, örneğin dış giysilerinin farklılığına göre bir kimlik duygusu ve ayrıca komşularıyla kıyaslandığında sadece kendisinin insan kimliğine sahip olduğu inancını geliştirmiştir. Başlangıçta kabileler arasında yaşamı sürdürme, yiyecek ve mallar için rekabet varken insan türünün gelişmesiyle beslenme, sıcaklık ve silah gereksinimlerine ek olarak fiziksel maddelere yeni anlamlar bağlanmış ve komşu kabileler bu yeni anlamlar için de rekabete başlamışlardır. Bu maddelerin bazıları sembolik hale gelerek sadece fiziksel yarar açısından değerli olmayıp, benlik saygısını arttırmak gibi psikolojik yarar açısından da anlamlı hale gelmiştir. Oluşan bu semboller onların bilinçli ve bilinçdışı gereksinimlerini ve isteklerini yansıtmış, paylaşılan kimlikleri canlı tutan ve grubun gerçekçi ve/veya efsanevi tarihini yansıtan renkler, bayraklar, şarkılar, giyim tarzları ve diğer kültürel göstergelere doğru gelişmiştir. Paylaşılan dil, yaşadıkları toprağa bağlı olma duygusu ve ortak bir

din grubun kimliğini daha da şekillendirerek onu diğerlerinden yani düşmandan ayırmıştır (16).

Bir bireyin etnik, dini ya da ulusal kimlik duygusu kendi "öz" kimliğiyle sıkı bir bağ içindedir ve birbiriyle yan yana gelişir. Bu yüzden insanlar neden gruplar halinde yaşar, grup kimliği nasıl oluşur sorularına cevap verebilmek için öncelikle bireysel kimliğin hangi psikolojik süreçlerden geçtiğinin ortaya konulması gerekmektedir.

Kimlik Gelişimi:

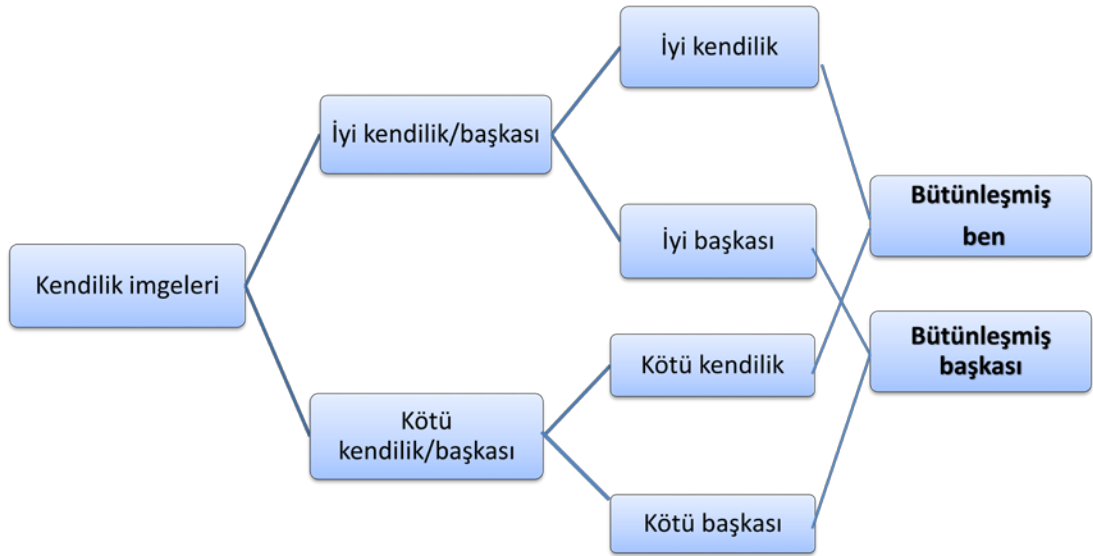
Kimlik, sürdürülen içsel bir aynılık, kalıcılık duygusudur. Bir beden imgesi ve cinsiyet ile yakından ilişkilidir. En erken çocukluk dönemlerinde kendilik ve nesne tasarımlarının, kendine ait olanı diğer kişi veya şeylere ait olandan ayırma yolundaki psikolojik süreci ifade eden ayrılaşma ile ayrılması ve ardından bütünleşmesiyle kimlik süreçleri başlamaktadır (16).

Kendilik, bireyin kendisi ile ilgili ruhsal ve bedensel algılarının bir birleşimidir. Kendilik tasarımı ise kişinin kendini algılayış biçimi ve buradan ulaştığı kendisiyle ilgili imgelerdir.

Çocuk doğduğunda hem fiziksel hem de ruhsal olarak çevreye bağımlıdır. Kendilik duygusu henüz belirsizdir ve oturmamıştır. Giderek çevreyle etkileşim sayesinde kendilik duygusu gelişir ve "kendisini" ayrı bir birey olarak algılamaya başlar. Yakın çevredeki kendiliğin gereksinimlerini doyuran insanlar (çocuğun anne ve baba gibi birincil bakıcıları) kendiliğin bir parçası veya kendiliğin bağlı olduğu biri olarak yaşantılanır. Bunlara "kendilik nesnelere" adı verilir. Nesne ise, bireyin ilişkide bulunduğu herhangi bir şeydir. Nesnelere genellikle kişiler, kişilerin bazı kısımları veya bunlara ait semboller olabilir.

Yaşamının ilk bir ayında bebeğin beyni daha çok kendi bedeninden kaynaklanan uyarıları algılayabilecek düzeyde gelişmiştir. Bu yüzden, ilgisi içten gelen uyarılara dönüktür. Bebek bir aylık olduğunda gereksinimlerini karşılayan nesnenin yani annenin varlığını bulanık bir şekilde fark etmeye başlar. Fakat kendisiyle annesinin ayrı varlıklar olduğunun henüz farkında

değildir. Yaşamın ilk ayında ayrılaşmamış olan kendilik imgeleri, 1. ve 6. ay arasında haz veren, tatmin eden "iyi" imgeler ve hoş gitmeyen, tatmin etmeyen "kötü" imgeler olarak organize olurlar. Yani bebeğin karnı doyduğunda, rahat ve iyi bakılmış olduğunda "iyi" bir kendiliği, engellenmiş, terkedilmiş, kızgın olduğunda "kötü" bir kendiliği vardır. Bu dönemde iyi kendilik/başkası ve kötü kendilik/başkası ayrı ayrı organize olmaya başlamıştır fakat henüz bebek, olumlu kendilik imgelerini başkalarına ait olumlu imgelerden veya olumsuz kendilik imgelerini başkalarına ait olumsuz imgelerden ayıramamaktadır. Yaşamın 36. ayından sonra iyi kendilik ve kötü kendilik birleşerek bütünleşmiş benliği, iyi başkası ve kötü başkası birleşerek bütünleşmiş başkasını oluşturmaktadır (25) (Şekil-5). Kendilik tasarımlarının bütünleşmesiyle çocukta oluşan aynılık duygusu "çekirdek kimlik" olarak tanımlanır, ergenlik döneminde bireylerin iç dünyasını yeniden irdeleyip araştırmasıyla çekirdek kimlik kristalize olmaktadır (16).

Şekil-5: Kimlik gelişimi

Vamık D. Volkan' a göre; insan topluluklarının yandaş ve düşman edinme gereksinimi çocuklukta bu bireysel gelişme ile bağlantılıdır. Her çocuğun büyürken tutarlı bir kendilik duygusu geliştirebilmesi için iyi kendilik ve kötü kendiliğin birleşerek bütünleşmiş ve tutarlı bir kendiliğin oluşması

gerekmektedir. Fakat bu bütünleşme tam olarak gerçekleşmez. Çocuklar, bütünleşmemiş parçalarıyla baş edebilmek ve bu parçaların oluşturduğu sıkıntıları hafifletmek için ya bu yönlerini 'bastırmak' (düşünce ve duyguları saklamak) ya da bu yönlerine "kalıcı depolar" bulmak zorundadır. Böylece bütünleşmemiş parçalarını dışsallaştırmış olurlar. Bu tür kalıcı depolar çoğunlukla çocuğun ait olduğu geniş grubun kültürel yükselteçlerinde bulunur ve yetişkinler bunları seçme konusunda çocukları yönlendirirler. Örneğin, domuz Müslüman çocuklar için kötü bir depodur. Ortak ve kalıcı "iyi" depolar "bizlik" için, ortak ve kalıcı "kötü" depolar ise "ötekiler" için zemin hazırlar. Gruba aitlik ve güven duygusu sağlayan bu depolar, gruptaki tüm çocuklar tarafından paylaşılır ve bunlar kalıcı olmak durumundadır. Paylaşılmış depolar (rezervuarlar) sayesinde büyük grup kimliği kişisel kimlik ile iç içe geçer (14).

Erikson (26), psikoseksüel gelişim dönemlerinin yanında psikososyal gelişmenin de olduğunu ileri sürerek toplumsal öğelerin bireysel gelişimdeki önemini vurgulamıştır. Toplumsal değerler, toplumsal birimler, ortak ülküsel amaçlar *ülküleştirme (idealizasyon)*, *içselleştirme (internalizasyon)*, *özdeşleşme (identifikasyon)*, *bütünleştirme (integrasyon)* gibi işlevlerle kimliğin gelişmesinde rol oynar. Toplumsal değerlerden çok etkilenen kimlik yapılanması, çocukluk ve ergenlik dönemlerinde özdeşleşilen tasarımların, rollerin, değerlerin bir birleşimidir. Çocuk, anne, baba, kardeşler, nine ve dedeler, ailenin diğer üyeleri, komşular ve/veya öğretmenleri ile yineleyen etkileşim sırasında, sahip olduğu deneyimleri yiyip yutarak psişesi içinde tutar (içselleştirme). 'Ego özdeşimi' denilen bu süreç ile çocuk, kendisine ait öz benlik duygusunu, bilinçdışında çevresindeki önemli kişilerin imge ve işlevleriyle birleştirmektedir. Bu süreçler içinde ergen, ailesi, akran kümesi ve toplumda egemen değerleri içselleştirir. İçselleştirdiği bu değerlere uyum, kendisiyle barışıklığı, toplumun değerlerine uyum ise tarih, din ve konuşulan dille tanışıklığı ve onlara uyumu sağlamaktadır. Çocuk, zamanla artık kendisinin en büyük kişi olmadığını bildikçe, büyüklük duygularını dışsallaştırarak etrafındakileri idealize etmeye başlar. Kendisini, etrafındakilerin uzantısı olarak görür ve bu bağlantı ile kendisini muhteşem

hisseder. Büyüdükçe etrafındakilerin o kadar da mükemmel olmadığını fark eder ve bütünleşmemiş bu yönlerini geri alır, özümser ve kendi kimliğinin gelişmesini sağlar. İçselleştirilen özdeşimlerin bütünleşmesi ve birleşimiyle özgül ruhsal alışmalar oluşmaktadır. Böylece kendilik sınırları genişlemektedir. Özdeşleşilen değerler, ülküleştirilen tasarımlar geçmişten gelirler, bugünün özelliklerini taşırlar ve gelecekle bağlantı kurma olanağı sunarlar.

Ergenlik döneminde 'kimlik krizi' denen psikobiolojik bir gözden geçirme yaşanır. Ergen, çocukluk dönemindeki önemli kişilerin imajlarına yaptığı yatırımları yitirmeye başlar, onlarla yaptığı özdeşimleri dönüştürür, bazılarını güçlendirir, bazılarını ise tamamen hiçe sayar. Çocuklukta içselleştirilen değerler, ergenlik döneminde özdeşleşilen rollerle bütünleşir. Ergenlik dönemindeki bu sürece "ikincil bireyleşme" denir. Örneğin film yıldızının imgesine yapılan yeni bir yatırım, bilinçdışı olarak annenin imgesine yapılmış eski bir yatırımla bağlantılıdır. Böylece, çekirdek kimlik kristalize olmuştur (25). Kimlik gelişimi dinamik bir süreçtir ve diğer alt kimliklerin çekirdek kimliğe eklenmesiyle yaşam boyu devam eder (27).

İnsanların bireysel kimlikleri onların büyük grup kimlikleriyle (ulusal, etnik, dini veya ideolojik) yakından ilişkilidir. Daha küçük yaşlarda ebeveynlerinin yasakları ve idealleriyle özdeşim kuran çocuklar, ilerleyen zamanda ebeveynlerinin büyük grup kimliklerinin yasakları ve idealleriyle özdeşim kurarlar. Buna 'süperego özdeşimleri' denilir (28). Yani, çocuk, etnik grubun değer verdiği/yücelttiği veya değersizleştirdiği sembollerin aile ve çevreden aldığı eğitim aracılığı ile farkına varır ve aynı davranış kalıplarını taklit ederek kendini bu semboller aracılığı ile tanımlar. Böylece bireylerin büyük gruba ait milli, dini ya da diğer öğelerinin paylaşımı, düşman ya da yandaşları hakkındaki düşünceleri yani "bizlik" algısının oluşması çok erken yaşlarda başlar. Büyük grup kimliğimizi biyolojik ve genetik potansiyellerimizin yanı sıra, uygun dışsallaştırma hedefleri olan "ötekiler" ve onların işlevleriyle olan özdeşimlerimiz ve kendilik imajlarımızı bütünleştirme becerimiz belirler. Var olan ortam koşulları, çocukları özdeşim yapabilecekleri geniş grup kimliklerine yönlendirir. Yaşanılan yerde dini konular ağırlıktaysa,

dini kimlik öncelikli olacaktır ya da etnik konular ön plandaysa bireyler etnik kimliklerini önde tutacaktır (grup etkileşimi) (28). Sağlam bir kimliğin oluşumu, büyük bir gruba ait olmanın kendini diğer büyük grup kimliklerinden nasıl farklılaştırdığına dair algıları ile birlikte bu süreçte tamamlanır. Büyük bir gruba ait olma, ergenlik sürecinin tamamlanmasından sonra da erişkinlik boyunca devam eder.

Ancak, bir grubu oluşturan binlerce veya milyonlarca insan tarafından paylaşılan mevcut kimlik belirteçlerine olan yatırım, zaman içinde tarihsel olaylara, devrimlere, ekonomik koşullara, siyasi liderlerin tutumlarına ve başka sebeplere bağlı olarak değişebilmektedir.

Freud'un büyük grup psikolojisine göre; grup, bireylerin toplamından farklı bir topluluktur. Grup üyeleri lidere yönelik saldırgan duygularını arıtarak sadakate dönüştürür ki bu süreç oğulun ödipal babasına yönelik olumsuz duygularını onunla özdeşim kurarak dönüştürmesine benzer. Büyük grubun üyeleri liderlerini idealize eder, onunla ve birbirleri ile özdeşim kurar ve liderin etrafında toplanırlar. Beklenti; birbirleriyle özdeşim kuran ve birbirlerini seven grup üyelerinin, baştaki lider tarafından da eşit düzeyde sevileceği yönündedir (29). Ayrıca, geniş grup, birey için ödipal babayı veya onu besleyen anneyi temsil etmektedir (30). Bu noktada, grubun simgesi olan liderin de aynı kavramları taşıyacağı ileri sürülebilir. Freud, bir grup içindeki bireyin kendi farklılıklarının çoğunu kaybettiğini ve kendi isteklerinin yerine grubu bir arada tutan kısmen homojen isteklere göre davrandığını düşünmüştür. Bireyselliğin yok olmasıyla tüm grubun üyelerince paylaşılan bilinçdışı ırksal dürtüler yüzeye çıkmakta ve grubun kimliği bu dürtülere göre şekillenmektedir demiştir (29). Aslında ırksal dürtüler çok önemli olmasına rağmen grubu bir arada tutan diğer asgari müştereklerin de göz ardı edilmemesi gerekir (din, coğrafya, çıkarlar gibi). Örneğin şekil-5'te görülen sikkede ön yüzde bulunması beklenen lider simgesi ve arka yüzde bulunan dini simge söz edilenlerin bir kısmının birleşimini yansıtmaktadır. İskender İmparatorluğuna ait bu sikkenin ön yüzünde bir anlamda etnisiteye işaret eden Büyük İskender'in portresinin bulunması beklenirken muhtemelen kendisini özdeşleştirdiği Herakles'in betimlenmiş olması, liderin kendi

özdeşimi konusundaki fikrini yansıtmaktadır ve bu fikir arka yüzdeki Zeus imgesiyle de desteklenmektedir.

Alexander III, Gümüş, Helenistik Dönem, 18 mm

Ön Yüz: Aslan postuna sarılı, Ammon boynuzlu genç Herakles başı, sağa

Arka yüz: Asa ve kartal tutan Zeus tahtta oturmakta, sola

Şekil-6

Gündelik hayatta erişkin bireyler sıklıkla kimliklerinin çeşitli sosyal (anne veya baba olmak) ya da mesleki özellikleriyle (doktor, mühendis, vs. olmak) ilişki kurarlar. Büyük grup kimlikleri tehlike altında olmadığı sürece "ben Hristiyanım", "Müslümanım", "Türk'üm", "Arap'ım" gibi büyük grup kimliğini ifade eden milli, ideolojik, etnik veya ulusal kimlik belirteçleri pek hatırlanmaz veya ifade edilmez. Etnisite, din veya millet söz konusu olduğunda, geniş gruba üye olan bütün bireyler, ömür boyu hiç karşılaşmayacak olsalar bile, öznel bir aynılık duygusu hissederler. Birçok yönden farklı olsalar da, bu aynılık duygusu bağlamında kendilerini eşit hissederler (14). Bireyler, kendi geniş grup kimliği tehdit edilmedikçe çoğu zaman bu bağlantının farkına varamaz. Geniş grup kimliğine yönelik tehditler, geniş grubun üyeleri tarafından bireysel olarak yaralanma ve kişisel tehlike olarak algılanabilmektedir. Bunun nedeni, insanların mağduriyetlerini sadece "ötekiler" tarafından kendilerine bir saldırı olarak algılamalarının yanında, ortak geniş grubun bireyleri olarak karşılıklı özdeşimlerin gerçekleşmiş olmasıdır.

Bir toplumun bireyleri, bilinçli ya da bilinçdışı, nerdeyse her gün geniş grup kimliğini güçlendirme davranışları sergilemektedir. Geçmişteki veya o zamanki önemli zaferlerin, örselenmelerin anıları veya liderlerin portreleri, heykelleri veya diğer başka temsilleri önemli yerlerde sergilenmektedir. Para ve pulların üzerine önemli semboller işlenmektedir. Bunlar grubun üyelerini ortak ve belirli biçimde davranmaya iterek paylaşılmış aynılık duygusunu güçlendiren ve grup kimliğine destek veren sembollerdirler (27).

Buraya kadar toplumların oluşma süreçleri, bu süreçlere inanç ve liderlerin etkileri ve kısmen de ayrışmanın dinamiklerini tartıştık. Doğal olarak büyük grubun (toplumun) oluşması sürecin bittiği anlamına gelmez. Bu yüzden bu noktada oluşan grubun bütünlüğünü sürdürebilmesinin şartları üzerinde durmak gerekir.

Büyük Grubun Sürdürülmesi: Büyük Grubu Oluşturan ve Birbirine Bağlı Tutan İlmekler

Volkan, bir araya geldiğinde geniş grup kimliğini oluşturan ve grubun üyelerini birbirine bağlı tutan 7 adet ilmek tarif etmiştir (27). Bunlar;

- 1- Olumlu duygularla birlikte olan, paylaşılmış, somut imgeler deposu
- 2- Paylaşılmış iyi özdeşimler
- 3- Diğerlerinin kötü niteliklerinin özümsemesi
- 4- Liderin iç dünyasının özümsemesi
- 5- Seçilmiş zaferler
- 6- Seçilmiş örselenmeler
- 7-Kendi özerkliğini geliştiren simgelerin biçimlenmesidir.

Bunlardan ilk dört ilmek bireysel kimlik ve toplumların kimliğinin oluşması açısından son derece önemlidir. Çocukluktan itibaren özdeşleşilen ve içe alınan özelliklerin bireysel ve toplumsal anlamda ne gibi süreçler izlediği üzerinde durmuştuk (inanç ve lider ve bunlara bağlı töreler) ve bu anlamda ötekileştirmenin önemine de işaret etmiştik. Kolayca anlaşılacağı üzere bireysel kimlik ile grup kimliği iç içedir. Dördüncü ilmek toplumun hem oluşması hem de sürdürülmesi açısından lider ve onun tercihleri ile özelliklerinin ne denli önemli olduğunu ortaya koyar. Sonraki iki ilmek ise toplumun sürdürülmesi açısından grup özseverliğine işaret eden başarılar, tehdiye karşı birleşmeyi ve birlikte kalmayı dayatan mağduriyetlerin önemini vurgulamaktadır. Son ilmek büyük grup içinde kalmaya devam etmekle beraber geçmişten gelen ya da yeni oluşan küçük gruplaşmaların kendi niteliklerini kaybetmeme ve diğer gruplarla farklılığı koruma arzusunu çağırır.

Birçok toplumun oluşma ve sürmesinde çok önemli bir yere sahip olması nedeniyle lider ve liderin iç dünyasının özümsemesi konusu üzerinde biraz daha durmak gerekebilir.

Liderin İç Dünyasının Özümsemesi

Lider; bir grup insanı belirli amaçlar etrafında toplayan ve bu amaçları gerçekleştirebilmek için onları harekete geçirebilen ve yönlendirebilen kişi olarak tanımlanmaktadır (31).

Liderlerin dünya görüşleri, kültürel durumları, eğitimleri, bilgi düzeyleri, sosyal ilişki düzeyleri ve inanışları lideri oldukları toplumu etkiler. Bu etkileme büyük grup psikolojisinin bir sonucudur. Bunun sonucunda, toplum liderlerinin ufkuna göre ilerleyebilir ya da gerileyebilir.

Liderin liderliği (liderlik davranışı), ancak belli ölçülerde kendisine bağlıdır (İskender sikkesi, tavan faktörü) ancak sosyal yapıların normları, grup üyelerinin özellikleri (taban faktörü) gibi çeşitli faktörler tarafından da şekillendirilmektedir.

Topluluğun belli bir lider etrafında birleşme sonucu oluşması ve lidere ve/veya liderin sonraki nesillere bağlılıkla devam etmesi anlamına gelen ve kan bağı yani akrabalığın ideolojik olarak önemli olduğu “tavan faktörünün” (32) baskın etkisi ile oluşan topluluklarda liderin kendisine bağlı özellikler daha belirleyicidir. İskender, Osmanlı, Selçuklu gibi bilinen bir öndere ve onun gelecek nesillere bağlılığa dayalı olarak kurulmuş ve onlarla kaim olan topluluklar bu tür gruplaşmalara örnektir.

Bazı topluluklar ise “taban faktörü” nün baskın etkisiyle oluşurlar. Taban faktörü; bir halkın veya bir topluluğun belli özelliklerinden dolayı gruplaşması ve bir isim alması anlamına gelir (32). Bu faktör açısından topluluğun oluşması ve sürdürülmesinde hatta isimlendirilmesinde etkili olan özellikler bir klanın mensubu olmak (belli bir kökten gelmek veya aynı kökten geldiğine inanmak), belli bir inanç sistemini paylaşmak, korunaklı ve hayatı devam ettirmeye yeterli kaynaklara sahip belli bir alanda yaşamak vb. etmenlerdir. Gök-Türk İmparatorluğu bu tür oluşmanın en iyi örneklerindedir

(33-35). Bu tür toplumlarda lider davranışları da doğal olarak grup üyelerinin özellikleri ve sosyal yapının normlarından önemli ölçüde etkilenir.

Liderin kişiliğinin kendisine bağlı olan özellikler açısından liderlik davranışına ve grup süreçlerine nasıl etki ettiğini daha iyi anlamak için kişilik yapılanmasının önemli bir psikolojik süreci olan narsisizmi açıklamak gerekir.

Narsisizm (özseverlik) insanın yaratılışı/oluşmasından bu yana var olan ve insan olmanın gereği gibi görünen özelliklerinden birisidir. Makul seviyede olduğunda insanın kendini beğenmesi, kendinden hoşnut olması, kendini güçlü hissetmesi ve dünya içinde kendine bir değer atfetmesi gibi duygulara yol açarak mutlu olmasına katkıda bulunur.

Bu hoşnutluk ve güçlülük duygusu doğumdan başlayan bir takım psikolojik süreçlerle oluşur ve kendi dinamikleri içinde doğal olarak evrilir. Ayrıca hayattaki dönemsel başarılar ve bunların sonuçlarının ruhsal yapı içindeki dengelere katkıları ve çevreden gelen takdirlerin güçlendirmesi ile de pekişir.

Buraya kadar kısaca söz edilenler özseverliğin beğeniye yönelik sonuçlarıdır. Bu sonuçlar kişilerin ruhsal dengeleri açısından çok önemli olan özgüven, bir şeyler yapma ve başarma isteği, yaptıkları şeylerden zevk alabilme yeteneği, gerçekleştirdikleriyle toplumdan beğeni toplama ihtiyaçları ve bu beğenilerin sağlanabilmesi gibi süreçlerin gerçekleşmesine katkıda bulunurlar. İlk bakışta çok basit gibi görünen bu ve benzeri yetenek ve ihtiyaçlar günümüzde bile insanların yeterli istek ve verim ile çalışmaları, toplum tarafından kabul ve takdir görmeleri, dolayısıyla doyurucu bir hayat yaşayabilmeleri açısından son derece önemlidirler.

Kişisel olarak sağlıklı ve mutlu bir hayatın yaşanmasına katkıda bulunabilen bu özellik, bir noktada makul seviyenin üzerine çıkarak kendine yönelik beğeni ve hoşnutluk düzeyini aşip kişinin kendisi ve toplum açısından sorun olmaya başlayabilmekte ve kişiye ve topluma zararlı yansımaları olabilmektedir.

Narsisizm; özseverlik, kendine âşık olma, cinsel organları bir nesne olarak içermeyen kendini sevme olarak tanımlanmıştır (8). Analitik literatürde narsisizm; kişinin cinsel nesne olarak kendi bedenini seçtiği bir cinsel

sapkınlık ve genel anlamıyla kendine olan aşkın herhangi bir formu olarak tanımlanır (36). Terim ilk defa 1898' de İngiliz cinsel bilimci Havelock Ellis tarafından Narkissos miti ile ilişkilendirilmiş ve kişinin kendi bedenine cinsel nesneye davrandığı gibi davranması şeklinde bir cinsel sapkınlık olarak açıklanmıştır (37). Daha sonra Freud da aynı tanımlı kullanmıştır (38). Freud, "Schreber olgu öyküsü"nde narsisizmi cinsel gelişimde otoerotizmle nesne sevgisi arasındaki bir evre olarak tanımlamıştır. Kişi öncelikle kendini, kendi bedenini sevgi nesnesi olarak alır. Bu dönemde kendi cinsel dürtülerini kendi bedeninde harcayarak onlarla birleşecektir. Bu evrede kendilik libidinal nesnedir (38). Sevgide, nesnelere ve kendiliğe yapılan libidinal yatırım özsevide, kendiliğe yöneliktir ve nesnelere/öznelere, kendisine hayran olmak, onun egemenliğinde yaşamak gibi görevler verilir (39).

Narsisizm; bebeğin doğumundan itibaren kişiler ve çevreyle ilişkilerine bağlı olarak gelişir. İnsan doğduğunda anne-babanın veya onların yerine geçebilecek kişilerin bakımına tam anlamıyla muhtaçtır ve o zaman kesitinde gerekli olan tüm ihtiyaçları (beslenme, korunma, dokunulma vb.) öncelikle anne olmak üzere bu ikili tarafından karşılanır. İhtiyaçların tam veya tama yakın olarak karşılanması halinde, bebek algıladığı kadarıyla ve o dönem için anne-babanın "*her şeye gücü yeten*" olarak tanıdığı özelliklerini içine yansıtarak (introjection) paylaşır. Bu durum *birincil özdeşleşme* olarak adlandırılır. O dönemde bebek iyi bir özne/nesne ile özdeşleşip onunla kendisi arasındaki ilişkiyi yadsır yani kendi fiziksel ve/veya kişisel farklılıklarını ayırt edemez. Anne-babası veya özdeşleştiği nesnelere adeta kendi vücudunun parçalarıymış gibi hisseder. Örneğin annenin memesi ile kendisini ayırt edemez. Bu süreç sırasında psikik/yaşam enerjisinin tümü "ben" de depolanır böylece *birincil özseverlik* gelişir (8). Bu durum benliğin nesnelere temsillerini yaşam enerjisine bağlamasına kadar da devam eder. Bebekliğin bu döneminde kişi kendini aynı anne-babası gibi "*tüm güçlü*" olarak hissetmektedir, mutlu ve huzurludur ve bu durum kendiliğin büyükmeci bir şekilde şişmesi ile sonuçlanır. Ancak bu böyle süremez çünkü bu duygu anne-baba ve bazı nesnelere iç içe geçmiş bir birlikteliği kapsamaktadır. Oysa bir süre sonra ayrışma gerçekleşmek zorundadır.

Bebekliğin erken dönemlerinde *birinci özseverliğin* gelişme süreci farklı yönler doğruda dağılır; bir parça doğrudan benliğe bağılı kalırken, ikinci parça herhangi bir doğrudan cinsellik hedefinden uzaklaşır ve takdir, bağılılık, genel aşırı değerlendirmelerle “*baba ülküsüne*” evrilir, üçüncü parça benlik ülküsüne gider ve son parça da yavaş yavaş aşk/sevgi nesnesine değışir. Baba ülküsü ve benlik ülküsü çocukluğun erken bir evresinde kaynaşır (8).

Gelişme sürecinde cinsellikten kopan ve takdir etme, takdir görme, bağılılık gibi duygu ve olaylara odaklanan diğere parçanın da anne-baba etkilerine çok açık olduğu ortadadır. *Ben* ile özdeşleştiğı özne veya nesnelere arasındaki farklılık ve sınırların artık fark edilmiş olduğu bir kesitte, bu ikisinin müspet katkılarının olduğu durumlarda, özellikle baba ile ilgili zihinsel tutum ve davranışların baskın katkısıyla “*benlik ülküsü*”(ego ideali) oluşur. Benlik ülküsü bir yandan nasıl olunması gerektiğini belirlerken, diğere yandan da libidonun nesnelere üzerinden doyuma ulaşmasına da koşullar dayatır (40).

Oluşan *benlik ülküsünün* de anne-baba ile ne kadar ilişkili olduğu açıktır. Bütün bu yorumları kişilerin bir araya gelmesinden oluşan toplumlara yansıtırsak, özellikle takdir ve bağılılıkla ilgili parçanın katkısıyla hemen tüm toplumlarda belirli bir gelişme aşamasında ortaya çıkan ve toplumların tüm gelişme süreçlerini etkileyen anaerkil veya babaerkil “*atalar kültü*” oluşumlarını açıklayabiliriz. Bunlar tarihsel hikâyelerle desteklenir. Güvenli ortamlarda bu hikâyeler çok gündeme gelmezken, toplumun tehdit algıladığı durumlarda açığa çıkar ve diğere gruplara karşı toleransın azalmasına katkıda bulunur (4). Hatta toplumun bazı kesimlerinde hikâyelere bağılılık daha belirleyici olur (muhafazakârlık-köktencilik) (18).

Buraya kadar anlatılanlardan açıkça ortaya çıktığı üzere *birincil özseverliğin* oluşma ve devam etme süreçleri *tüm güçlü* olarak kabul edilen anne-babanın bu özelliklerinin sürmesine veya sürüyor olarak algılanmasına bağılıdır. Oysa insanın büyüdükçe hem artık benden ayrılmış olan anne-babasının hem de kendisinin her şeyi elde edebilecek veya yapabilecek bir *tüm güçlülüğe* sahip olmadığını fark etmesi kaçınılmazdır. Hayatın gerçekleri *tüm güçlülük* duygu ve düşüncesini kırar. Bu durumda *birincil özseverlik* “*özseverlik gereksinimine*” evrilir. Anne-babanın başarıları *özseverlik*

gereksinimini desteklerken, başarısızlıkları ketler. Bu yüzden kişiler ve toplumlar kendi ruhsal ve niteliksel birlikteliklerini sürdürebilmek için bireysel veya *atalar kültüne* bağlı geçmiş ve/veya o kesitteki başarı ya da başarısızlıklarını yücelterek kullanırlar (41).

Kimi toplum atalarının başarılarını ön plana çıkaran yaratılış ve birliktelik efsanelerini vurgularken, diğerleri geçmişteki başarısızlıklar ve yıkımlardan kaynaklanan ıstırapları gelecekte tekrar yaşamamak için birlikte bulunmak gerektiği üzerinde durur. Doğal olarak süreklilikleri açısından her iki motiften de bir miktar yararlanan toplumlar da vardır ve bunlar birlikteliğin sürekliliğini hem birlikte olmanın başarıya yol açması hem de parçalanmanın getireceği tehlikeler açısından değerlendirirler. Bu gelişim aşamasında takılmalar olursa, kişinin dışarıda kendini besleyecek, sakinleştirecek kaynak arayışı sürer. Dış dünyadaki bir takım kuvvet, kudret ve büyüklük sembolü olan kişilere ilkel bir şekilde bağımlı kalınır. Bir sanatçıya ya da sporcuya fanatik hayranlık, politik grupların ve liderlerin aşırı yüceltilmesi ve dini fanatizm narsisizm sürecindeki aksamaların sonucunda görülebilir.

Artık kişisel anlamda değerlendirilmesi gereken aşama “ikincil özseverliğin” nasıl oluştuğudur. Kişinin *benlik ülküsü* kolayca anlaşılabilirliği üzere bebekliğin doğal gelişmeleri zemini üzerine zaman içinde eklenen olaylar, çevre ve çevredekilerin takdir ve desteklerinin niteliği ve seviyesi ile bağlantılı olarak oluşur. Bazen *tüm güçlü* zannedilen anne-babanın böyle olmadıklarının ortaya çıkması ve kişinin kendisinin de *tüm güçlü* olmadığını fark etmesiyle oluşan süreç, bu *tüm güçlülüğün* kişinin kendisi ve anne-babasının (atalarının) dışarıdan uğradığı haksızlıklar, engellemeler yüzünden gerçekleştirilemediği şeklinde değerlendirilebilir. Kişinin çevresi onu aşırı destekleyen, onu çok fazla seven anne-baba ve/veya yakınlar, dalkavuklar, müritler, havariler vb. kişilerden oluşmuş olabilir. Yaşanan olaylar belli bir dönemde tesadüfen de olsa başarılar şeklinde gerçekleşebilir veya kişi tüm başarısızlıkları yine kendisi çok iyi niyetli ve yetenekli olmasına rağmen başkalarının engellemeleri ve kötü niyetlerine bağlayabilir. İşte böyle bir aşamada cinsel/yaşam enerjisi yatırımları dış dünyadan çekilip kendine

yöneltilbilir ve kişi *benlik ülküsünün* gerçekleşmesi için en değerli ve yeterli varlık olarak kendisini görmeye başlayabilir. Artık bir zamanlar objelere veya nesnelere bağlı olan yatırımlar tümüyle *benin* hizmetine verilmiştir. Diğer anlamda objelere/nesnelere bağlı yaşam enerjisi *benin* yaşam enerjisine dönüşmüştür ve önemli olan tek şey *benin* yaşaması ve bunun için başarması olmuştur. Bu aşamadan itibaren olaylar ve destekler de kendisinin en yeterli, en iyi, en güzel, en dürüst vb. olduğunun vurgulanması yönünde yürürse ve yine başarısızlıklar başkalarının kötülük ve kem niyetlerine bağlanmaya devam ederse *ikincil özseverlik* kaçınılmaz olarak oturur. Kolayca anlaşılacağı üzere bu tür bir *özseverlik* artık başkalarını ötekileştirme, şeytanlaştırma ve doğal olarak onlara düşman olma ile birlikte gider (8).

Kişisel gelişme anlamında bu söylenenleri toplumlara yansıtırsak, her toplumun bütünlüğünü sürdürmesinde ve başkalarına yönelik düşmanlıklarında toplumsal *özseverliğin* ne kadar etkili olduğunu kolayca anlayabiliriz. İnsanların ve toplumların son tahlilde diğerlerini neden yabancılaştırdıklarını ve kriz ortamlarında neden kolayca düşman saydıklarını veya kendi başarısızlıklarını neden dış faktörlere bağladıklarını ve mantıklı olmamasına rağmen insanlar ve toplumlar arasındaki düşmanlıkların neden bir türlü tamamen ortadan kalkmadığını daha rahat açıklayabiliriz (19).

Peki, bütün bu süreçler nasıl olur da başka kişiler veya toplumlara karşı saldırganlığa dönüşür? Bu çok önemli bir sorudur ve bu günün kişisel ve toplumsal çatışmalarının anlamı ve nedenlerini kavramak ve çözümlerine katkıda bulunmak açılarından da çok değerlidir.

Bu noktada *narsisistik öfke* kavramı üzerinde durmakta fayda var. Bu kavram *birincil narsisistik gururun* kırılması, ülküleştirilmiş değerlerde düş kırıklığı (örneğin bir travma, bir başarısızlık, başkalarının eliyle gerçekleştirilmiş yıkım) gibi nedenlerle tahrik edilmiş tepkisel bir saldırganlık halini tanımlar (8). Bir ölçüde de bilinçli günaha karşı tepki geliştirme yani *tüm güçlü* olmaya rağmen gerçekten başarısız olma veya başaracakken başkaları tarafından türlü kötü niyetli oyunlarla ketlenme duygusuyla gelişir. Yani özseverlik gereksinimi yeterince karşılanmamış olur.

Bu süreçlerin sonucu *habis narsisizmin* ortaya çıkmasıdır. Bu kavram topluma karşı davranış, insanlık dışı vahşice öldürme de dâhil olmak üzere diğerlerine yönelmiş *benlikle* uyumlu, hastalıklı seviyede şüpheli yönelimle giden saldırganlık veya sadizm anlamına gelir (8). Bu habis özsever kişilik tipleri sadistik veya terörist gruplarının önderleri, ayrıca gerek kişiler gerek toplumlar arasında gerçekleşen ve herkesi şaşkınlığa uğratabilecek kadar insanlık dışı olarak değerlendirilen ama gerçekleştirenlerin hiç de rahatsız olmadıkları hatta bir takım toplumsal veya dini sebeplere bağlayarak normalleştirmeye, haklı göstermeye çalıştıkları bazı olayların kahramanı olabilmektedir.

Böylece, insan kişiliğinin gelişmesinde işlenmesi gereken normal bir sürecin, hangi şartlarda ve nasıl normal gelişmesinden saparak kişisel gelişmeyi hiç de olumlu olmayan bir hale getirdiği ve bu tür kişilik yapılanmalarının toplumlara yansımaları ile kişiler ve toplumlar arası ilişkilere ne tür etkilerinin olduğunu görmek, insan ve toplum davranışlarının geçmişten bu yana benzer süreçler içinde gerçekleşip gerçekleşmediğini tartışmak için iyi bir zemin oluşturur.

AMAÇ

Buraya kadar verilen bilgiler ve yapılan tartışmalardan hareketle bu çalışmanın amacı bu gün için kişisel ve toplumsal kimliklerin oluşmasında belirleyici olduğunu düşündüğümüz lider ve inanç kavramlarının, belli zaman kesitlerine ait kavramlar olmaktan öte insanlığın bilinen tarihinden bu yana değişmeksizin süren etmenler olup olmadığını ortaya çıkarmak ve toplumların oluşma ve devam etme süreçlerinde lider ile inanç arasındaki ilişkiyi tanımlamaktır.

Düşüncemiz bu yöndeki insan davranışlarının hem kişisel hem de toplumsal anlamda başlangıçtan bu yana benzer süreçler içinde gerçekleştiğidir.

YÖNTEM

Amaçta belirtilen maksada ulaşabilmek için belge değerleri tartışma götürmez arkeolojik materyaller olan antik sikkelerden yararlanılacaktır. Söz edilen psikopolitik kavramların sikkeler üzerindeki semboller ve/veya yazılardaki izdüşümleri antik sikke koleksiyonları taranarak araştırılacaktır.

TARTIŞMA

Antik dönemlerden bu yana toplumların oluşması ve birlikteliklerini sürdürmelerinde etkili olan temel etmenler göz önünde bulundurulursa 'lider', 'inanç' ve bu ikisinin birlikteliği çok önemli faktörler olarak ön plana çıkar.

Daha önce de söz edildiği gibi toplumların oluşmasında birbirinden küçük farkları olmasına rağmen aynı sonuca hizmet eden iki süreçten söz edilebilir. Bunlardan ilki 'taban faktörü' dür. Taban faktörü; *bir halkın veya bir topluluğun belli özelliklerinden dolayı bir isim alması* anlamına gelir (32). Bu faktör açısından topluluğun oluşması ve sürdürülmesinde hatta isimlendirilmesinde etkili olan özellikler bir klanın mensubu olmak (belli bir kökten gelmek veya aynı kökten geldiğine inanmak), belli bir inanç sistemini paylaşmak, korunaklı ve hayatı devam ettirmeye yeterli kaynaklara sahip belli bir alanda yaşamak vb. etmenlerdir.

Taban faktörünün işleyişine üç antik kaynaktan örnek vererek konuyu genişletmeye ve bu gün de geçerli olan bu psikopolitik kavramın antik dönemdeki izdüşümlerini açıklamaya çalışalım. Şekil-1'de görülen Lidya (Sart) sikkesinin ön yüzünde sağa bakan bir aslan başı ve başın üstünde yıldız görülmektedir. M.Ö. V. yüzyıldan daha eski döneme yani 'arkaik' döneme tarihlenen ve ilk sikkelerden olan bu sikkenin ön yüzünde yer alan simge büyük olasılıkla klan, hanedan ya da bey armasıdır. Çünkü M.Ö. 600 yılı civarında sikke basma hakkı sadece yöneticilere aittir, etkili sistem aristokrasi'dir. Politik psikoloji açısından simgenin bu özelliği o dönem toplumunun çekirdek bir topluluğa dayalı 'taban faktörü' çerçevesinde oluşup, onun simgesi ile temsil edildiğini gösteriyor olabilir. Burada halkın özelliği bir klan çerçevesinde grup oluşturmuş olmalarıdır. Klanın bir ismi ve simgesi vardır ve dolayısıyla başka klanların da katılması ile genişlemiş de olsa topluluk çekirdek klanın simgesiyle temsil edilir. Bu simge lideri de niteleyebilir. Mesela Lidya Kralı Aslan Klanının başıdır (42).

Lidya (Sardes), Elektron, Arkaik Dönem, 13 mm.
Ön yüz: Aslan başı, sağa, üstte yıldız

Şekil-1

Ephesos, Bronz, M.Ö. 3. yy, 14 mm.
Ön yüz : Arı

Şekil-7

Şekil-7’de M.Ö. 3. Yüzyıla ait bir Ephesos sikkesinin ön yüzünde Ephesos antik kentinin simgesi olan ‘arı’ görülmektedir. Bu sikke ‘Helenistik’ dönemde basılmıştır. Helenistik dönem aristokrasiden demokrasiye geçişin yaşandığı ve dolayısıyla kentlerin simgelerinin içinde yaşayan topluluğu betimlediği dönemdir. Politik psikoloji açısından bu simge o dönem toplumunun coğrafi sınırlılıklara bağlı bir topluluğa dayalı ‘taban faktörü’ çerçevesinde oluşup onun simgesi ile temsil edildiğini gösteriyor olabilir. Buradaki ‘taban faktörü’ grubun oluşmasına temel teşkil eden coğrafi şartlardır. Bu coğrafya üzerinde, örneğin verimli ve korunabilir topraklara bitişik korumalı bir kent ortamında ve ayrıca güvenlik kaygısıyla birleşmeye işaret ediyor olabilir. Bu durum aynı coğrafi sınırlar içinde bazı yönlerden birbirinden farklı küçük grupların (örneğin klanların) bir arada ve söz edilen sebeplerle çatışmaksızın bir süre birlikte yaşayabilmelerine hizmet edebilir.

Elaiio, Bronz, Helenistik Dönem, 11 mm.

Arka yüz: Zeytin dalı, mısır tanesi

Şekil-8

Şekil-8'de Helenistik Döneme ait bir Elaiio sikkesinin arka yüzündeki simgeler görülmektedir. Zeytin dalı ve mısır tanesi muhtemelen yaşanan çevrenin beslenme kapasitesine işaret etmektedir. Besin çeşitlerinin yaşayan grubu niteleyen sikke üzerinde bulunması bu imkânların grup oluşumu ve devamlılığı açısından önemli olduğuna işaret eder. O dönemde sikkeler aynı zamanda propaganda aracı olarak da kullanıldıklarından bu simgeleştirme ayrıca gruba katılmak isteyenlere sunulacak imkânların reklamı olarak da değerlendirilebilir (43).

Verilen üç örnek toplumların oluşması ve birlikteliklerinin sürdürülmesi açısından etnik, coğrafi ve beslenme ile korunma ihtiyaçları yönünden somut imgeler deposunda bulunması gereken önemli asgari ihtiyaçlara karşılık gelmektedir (38). Özellikle topluluğun sürdürülmesi için ulaşılması gereken imkânlar göz önünde bulundurulduğunda üçüncü örnek olan Elaiio sikkesindeki sembolün önemi daha da belirginleşir. Araştırmalar bir topluluğun özellikle sürdürülmesi açısından sosyal ve ekonomik faktörlerin önemli belirleyiciler arasında olduğunu göstermiştir (3). Birçok karşıtlık imkânlara erişme konusundaki rekabetten kaynaklanabilir ve bu karşıtlıklar karşılıklı tehdit algılamalarına neden olabilir (4). Bu da hem topluluğun tehditkâr dış gruplar karşısında kendisini koruma hem de ulaşılan imkânlardan mahrum kalmama adına içinde bulunduğu büyük gruba bağlılığını pekiştirebilir. Tam tersi olur da büyük grup içindeki küçük gruplardan birisi diğeri veya diğerlerine göre imkânlara ulaşma açısından dezavantajlı olduğu algısına kapılırsa, süreç bu küçük grubun hoşnutsuzluğu ve ayrılma potansiyeli taşımaya başlamasıyla sonuçlanır. Bütün bu söylenenler bu günün toplumlarında yapılan güncel araştırmaların verileri ile uyumludur (21).

Toplumların oluşma ve devamlılığına hizmet eden ‘tavan faktörü’ ise genel olarak *topluluğun belli bir lider etrafında birleşme sonucu oluşması ve lidere ve/veya liderin sonraki nesillerine bağlılıkla devam etmesi* anlamına gelir (32). Bu faktöre işaret etmek üzere imparatoru simgeleyen semboller veya imparator veya kralın kendisinin büst yada portrelerinin sikkeler üzerine işlenmesi sık karşılaşılan bir durumdur. Politik psikoloji açısından bu tür simgelerin özelliği toplumun bir liderin etrafında toplanmış insanlara dayalı ‘tavan faktörü’ çerçevesinde oluşup, onun kendisi veya simgesiyle temsil edildiğini göstermesi olabilir. Bir liderin etrafında toplanarak oluşmuş ve kendisini onunla özdeşleştirmiş olan büyük grup, birçok küçük grubun gönüllü veya zorla katılmasıyla genişlemiş olsa bile kendini kralın kendisi veya simgesiyle tanımlar (Şekil-9 ve 3). Bu tanımlama yaklaşımı Freud’un büyük grubun üyelerinin liderlerini idealize etmeleri, onunla ve birbirleri ile özdeşim kurarak liderin etrafında toplanmaları yönündeki tespiti ile açıkça uyumludur (29).

Phoenicia (Fenike), Gümüş, M.Ö. 4. yy, 9 mm.

Ön yüz: Diademli ve sakallı kral başı, sağa. Sakal ve diadem noktalarla gösterilmiştir

Şekil-9

Cappadocia Krallığı, Gümüş, M.Ö. 101-87, 17,5 mm.

Ön yüz: Kralın Diademli başı, sağa (Ariarathes IX, Eusebes Philopator)

Şekil-3

Acaba hem tavan hem de taban faktörünü içeren yani çift işlevli simgeler de olabilir mi?

Buraya kadar söylediklerimiz ve sorduğumuz soru ileriye dönük geniş araştırmalar için oldukça iyi çalışma alanlarıdır. Ancak bu aşamada bile bir şeyler söylemek mümkün olabilir.

Örneğin inanç birliği eskiden beri toplumların oluşması ve devamlılığında göz ardı edilemeyecek temel faktörlerden birisidir. Nitekim Klasik dönem sikkelerinin ön yüzlerinde genel olarak grubun dini inancının simgeleri görülür (Şekil-2 ve 10).

Şekil-2

Şekil-10

Phocaia (Foça), Elektron, Klasik Dönem, M.Ö. V. Yüzyıl, 10 mm.

Ön yüz: Korinth miğferli Athena Phocaia başı, sola

Phocaia (Foça), Elektron, Klasik Dönem, 10,5 mm.

Ön yüz: Demeter başı, başak çelenkli, sola

Şekil-2 ve 10'daki sikkelerin ön yüzlerinde o dönemde Foça'da yaşayan toplulukların muteber Tanrıçaları olan Athena ve Demeter yer almaktadır. Bu simgeleştirme o toplulukların dini temeldeki birlikteliklerine işaret eder. Yani topluluğu oluşturan ve sürekliliğini sağlayan ana faktör inanç birliğidir. Birlikteliğin sürekliliğinde inanç birliği o kadar önemlidir ki bir bölgeyi ele geçirip orada yaşayanları kendi gruplarına katan büyük gruplar, sık sık o bölgenin yerel Tanrı veya Tanrıçalarını kendilerinininkiler ile benzetmiş/eşleştirmiş ve bu kavramları kendilerinininkiler ile eşitlemiştir. Bu konuda Demeter ve bir Anadolu Tanrıçası olan Kybele eşlemesi çok iyi bir örnektir. Demeter kıta Yunanistan'ının 'bereket Tanrıçasıdır', Kybele ise Frigya kökenli bir Tanrıça olup 'toprağın bereketini verir' ve Anadolu'da çok tapılan bir Tanrıçadır (43). O halde inanç temelinde çatışmaktansa benzeşmeyi tercih etmek, büyük gruba rıza ile veya zorla yeni katılan insanların büyük grupla özdeşleşmesini sağlamak için çok iyi bir yol olabilir. Nitekim Şekil-11'de gösterilmiş olan aynı döneme ait Lesbos sikkesinin ön

yüzünde Anadolu kökenli Kybele arka yüzünde ise Kıta Yunanistan kökenli Hermes bulunabilmektedir.

Mytilene, Lesbos, Elektron, Klasik Dönem, 12 mm

Ön Yüz: Kuleli Kybele başı, sağ

Arka yüz: İncus içinde kare çizgili çerçevede potatoslu Hermes başı, sağa

Şekil-11

İnsanların dünyanın neresinde olurlarsa olsunlar aslında ihtiyaçları benzerdir ve bu ihtiyaçlara yönelik olarak üretilmiş Tanrı sembolleri tüm bölgelerde birbirine benzerler. Çağlar içinde de özelliklerini sonraki sembolere aktarırlar. Grup aidiyeti açısından o dönemde temel kabul edilen inanç birliğinin belirleyicileri her topluluk için geçerli olduğundan, bir grubun Tanrısının başka gruplar tarafından da ismi ve şekli adapte edilerek kullanılması, bugünkü inanç sistemlerinde olduğu gibi aslında çok yaygın bir uygulamadır.

Demeter ve Kybele (Artemis) arasındaki benzerlik bu Tanrıçalara itibar eden insan topluluklarının etnik farklılığa rağmen birbirleriyle kaynaşmasını ve süreç içinde belki de aynı büyük grup içinde birleşmesini kolaylaştırabilecek bir faktördür.

Kolayca anlaşılacağı üzere dini inançlar Volkan'ın işaret etmiş olduğu "paylaşılmış iyi özdeşimler" ilmeği içinde değerlendirilebilir. Dini inancın aynı inançtan olmayana karşı bir ötekileştirme ve düşmanlık vesilesi kılınması gibi yanlış ama hep var olan ve süregiden yaklaşımlar ise açıkça "diğerlerinin kötü niteliklerinin özümsemesi" ilmeği içinde değerlendirilmelidir (38).

Büyük gruplar kendi içlerinde barındırdıkları asgari müştereklerde buluşmuş ama aralarında farklılıklar bulunan kitleleri bir arada tutabilmek için belli oranlarda da olsa homojenleştirme yaklaşımı gütmek durumundadır. Çünkü geniş anlamda etnisiteden bahsedildiğinde söz edilen sadece biyolojik kökenli soy birliği değildir. Kavramın içine tüm kültürel özellikler, bunların

yansıması olan sosyal davranışlar, inançlar, töreler vb. de girer. Bu durumda homojenleşmeye hangi yönden yaklaşılabirirse oradan yaklaşmak mantıklı olur. Toplum içinde kimliklerin oluşmasında ölküleştirme, içselleştirme, özdeşleşme ve bütünleştirmenin ne kadar önemli olduğu ve kimlik gelişmesi içinde olan kişilerin toplumda kabul gören egemen değerleri temel alarak geliştirecekleri hatırlandığında, bu sürecin ne kadar doğal ve gerekli olduğu daha iyi anlaşılır (26) çünkü grup içindeki etnik çeşitliliğin grubun sürdürülmesi ve çatışmasız yaşaması açısından sorun yarattığı zaten bilinmektedir (23).

O dönemin dini temele dayalı birlikteliklerinden sonraki dönemlerin dini imparatorlukları veya ittifaklarına kadar uzanan bir yelpazede inancın bu amaçla kullanılmasının birlikteliklerin oluşmasına, sürdürülmesine ve başka inançların ötekileştirilmesine nasıl katkıda bulunduğu bilinen bir gerçektir.

Kolayca anlaşılabilirliği gibi burada inanç belirgin bir ‘taban faktörü’ işlevi görmektedir ama bu faktör büyük grup tarafından kendi çıkarına ve siyasi bir tavırla kullanılırsa ve büyük grubun lideri kendisini dini figürlerle özdeşleştiren simgeler kullanırsa ‘tavan faktörü’ olarak da işlev görebilir.

Örneğin Şekil-6’ daki İskender sikkesinin ön yüzünde genç Herakles başı, arka yüzünde ise Zeus bulunmaktadır. Bunun nedeni muhtemelen grubun ne ile özdeşleşmesi ve bu özdeşleşmede hangi kavramların ön planda olması gerektiğinin lider tarafından yapılan tercihler ile belirlenmiş olmasıdır.

Giriş kısmında da söz edildiği gibi “kendilik” libidinal bir nesnedir (38) sevgide nesnelere ve kendiliğe yapılan libidinal yatırım özsevide kendine yöneliktir ve kişiye nesnelere/öznelere, kendisine hayran olmak, onun egemenliğinde yaşamak gibi görevler verir (39). Bu yaklaşımlar çerçevesinde liderin “benlik ölküsü” çoğu zaman kaçınılmaz şekilde narsistik yönde geliştiğinde, bir yandan nasıl olunması gerektiği belirlenirken diğer yandan da libidonun nesnelere üzerinden doyuma ulaşmasına da koşullar dayatılır (40) ve lider giderek hem değer verdiği nesnelere ve onlara sahip olma zorunluluğu, hem de tartışılmaz üstün kimliğini sürdürmeyi kendi var olma sebebi olarak algılamaya başlar. Bu kesitte bulunduğu konumu

koruyamamak lider için yok olmak anlamına gelir, bu yok olma lider açısından toplumun da yok olması demektir. O halde lidere ait olan ve toplum tarafından kabul edilip özümsemesi beklenen özelliklerin oluşması, bir yandan liderin kendi tercihi ile ilişkiliyken diğer yandan toplumsal-çevresel beklentiler ve gerekliliklerle de bağlantılıdır. Doğal olarak bu özelliklerin uzun süre kalıcı olabileceği gibi topluma ulaşması mümkün materyaller üzerine işlenmesi, yayılması ve yerleştirilmesi açısından çok avantajlıdır. İşte bu noktada sikkeler o dönem için en kullanışlı nesnelere olurlar.

Alexander III, Gümüş, Helenistik Dönem, 18 mm

Ön Yüz: Aslan postuna sarılı, Ammon boynuzlu genç Herakles başı, sağa

Arka yüz: Asa ve kartal tutan Zeus tahtta oturmakta, sola

Şekil-6

Daha önce de tartıştığımız şekil-6'daki sikkeye dönersek; Büyük İskender adına darp edilen ve genel olarak İskender sikkeleri olarak adlandırılan bu sikkeler ön yüzlerinde Büyük İskender'in portresini taşımazlar. Tüm İskender İmparatorluğunda kullanılan bu sikkelerin ön yüzünde Herakles vardır. Kendi portresini kullanmaması Büyük İskender'in kendisini fizik ve moral güç ile görev bilincini temsil eden ve ölümünden sonra Tanrılık mertebesine yükseltip Olympos'a alınan Herakles ile özdeşleştirdiği ve onun mitsel özellikleri ile ölümünden sonra elde ettiği avantajı arzuladığını gösterir. Zaman içinde basılan İskender sikkelerindeki Herakles başının giderek İskender portresine benzetilmeye çalışılması bu görüşü destekler niteliktedir (42). Burada Zeus ödipal baba, Herakles yani İskender ise babanın fikirlerinden ve davranışlarından etkilenen, bu her şeye gücü yeten özellikleri içine alarak yansıtan ve babaya olan olumsuz duygularını onunla özdeşim kurarak dönüştüren oğulu temsil etmektedir ve bu düşünce Erikson'un konu ile ilgili yorumlarıyla uyumludur (30). Böylece Büyük İskender' in toplumu için de önerdiği şey kişisel olduğu kadar dinidir ve sikkelerin arka yüzünde bunu pekiştiren Zeus sembolü yer alır. Bu özdeşleşme süreci Krala ait bölgesel

simge ile dini simgenin bir araya gelip kaynaşmasını da ifade eder. Büyük İskender'in babası olan Philippos II' nin sikkelerinde de aynı simgeleştirmenin kullanılmış olması ayrıca ilginçtir. Başka bir açıklama ise, Makedonya kral hanedanının atası sayılan Herakles' in (44) portresini kullanmasının İskender' in atalar kültürüne atıfta bulunduğunu, onunla özdeşim kurduğunu ve kahramanlıklarına olan hayranlığını gösteriyor olabileceğidir. Bütün bunlar kolayca anlaşılabilir gibi toplumun beklentilerine de karşılık gelmektedir.

İnsanlar uzun süreli hüküm sürdüklerinde ve başarılı işler yaptıklarında çevrelerindeki de katkısıyla kendilerini bir bilen, her şeyi yapabilecek olan, karşı konulmaması gereken kişiler olarak algılamaya başlayabilirler. Aslında bu, yaşanan doğal bir psikolojik süreçtir ve insanın yaratıldığından bu yana vazgeçemediği ebediyet ve en güçlülük arzusunun bir yansımasıdır. Bu bazen Tanrılaşma süreçleri bazen de ebedi hayat vaatleriyle karşılanır.

Kral veya krala ait simge ve inancın simgelerinin sikkelerin ön ve arka yüzlerinde kullanılması ise çok yaygın bir uygulamadır. Bu tür uygulamalar politik psikoloji açısından toplumun oluşması ve sürekliliğinin sağlanmasında hem lider ve ona bağlı etnik unsur, hem de inanç simgeleriyle işlenen dini unsurun bir arada kullanılmasının, dolayısıyla toplumun oluşması ve birlikteliğinin devamı için bu iki unsurun da bulunmasının tercih edilmesi anlamına gelebilir. Bu tür simgeleştirmeye üretilmiş sikkelere çok fazla örnek verilebilir. Bu durum politik psikoloji açısından toplumların oluşması ve sürdürülmesinde çok önemsenen iki etmen olan lider ve inanç arasındaki ilişkileri de açıkça ortaya koymakla kalmayıp, bu ilişkilerin antik dönemlerden bu yana benzer özellikler taşıdığına ve benzer işlevlere hizmet ettiğine de işaret eder.

Konuya geniş grup kimliğini oluşturan ilmekler açısından yaklaşırsak grubun oluşması ve sürmesinde önemsenecek ilk ilmeklerden biri olumlu duygularla birlikte olan somut imgeler deposunda bulunan paylaşılmış iyi özdeşimlerdir (38). Bu özdeşimlerin önemli bir kısmı dini simgelerle betimlenebilir. Nitekim Zeus, Herakles, Athena, Demeter, Apollon, Aphrodite, Hermes ve bütün diğer Olimpos Tanrı, Tanrıça veya Yarı Tanrıların

betimlemelerine sikkeler üzerinde rastlanabilir. Bunlara daha önce de söz edilen Kybele veya Artemis gibi yerel Tanrıçaları da katmak mümkündür. Grubun oluşma süreçlerine göre sikkelerin ön veya arka yüzlerinde bulunabilirler. Aynı konuda yerel simgelerden de söz edebiliriz. Kyzikos için domuz ve ton balığı, Ephesos için arı, Sardes için burnunun üzerinde yıldız bulunan aslan, Kyme için kartal ve at protomu ya da sürahi gibi simgeler de aynı şekilde izlenebilirler. Kolayca düşünülebileceği gibi sikkeler üzerinde bulunan en önemli özdeşleşme figürlerinden birisi de liderler, krallar veya imparatorların portre veya büstleri ya da simgeleridir ve bunlar hep ön yüzde yer alırlar.

Özellikle tavan faktörünün baskın etkisiyle oluşmuş gruplarda liderin önemi tartışılmaz. Bu yüzden liderlerin katkıları üzerinde öncelikle durmak gerekir. O dönemde hatta bu gün için bile liderin özellikleri şüphesiz büyük gruba aidiyet duygusunun önemli belirleyicilerindedir. Bu aidiyet liderin özelliklerinin idealize edilmesi ve içselleştirilip benzer davranışlar geliştirilmesine yol açar çünkü lider “süperego özdeşimlerinin” oluşmasına katkıda bulunan en belirleyici ve göz önünde bulunan figürdür (28).

Yazının kullanıldığı dönemlerde sikkeler üzerindeki portre ve büstler veya lideri simgeleyen diğer sembollerin ötesine geçilmiş ve liderin kaçınılmaz olarak narsisizme varan veya vardırılan özellikleri yazılar ile de belirtilmiştir. Bu konuda Roma sikkeleri en güzel örnekler arasında yer alır. Bu sikkeler üzerindeki yazılarda da lider inanç ilişkileri ile ilgili birçok ize rastlamak mümkündür.

Tiberius, Gümüş, M.S. 14-37, ... mm

Ön Yüz: TI CAESAR DIVI AVG F AVGVSTVS; Tiberius'un defne çelenkli başı, sağa

Arka yüz: PONTIF MAXIM; Livia, sandalyede sağa doğru oturmaktadır. Ayaklarını tabure üzerine koymuş, sağ elinde asa, sol elinde zeytin dalı tutmaktadır

Şekil-12

Şekil-12'deki Tiberius'a ait Roma sikkesinin lejantında bulunan kısaltmalar birçok anlam ifade eder. "AVG" AVGVSTVS'nin kısaltmasıdır ve "evrenin kutsal sahibi, aziz, yüce" anlamına gelir. "DIVI" ölümünden sonra Tanrılaştırılan İmparator anlamındadır. Arka yüzdeki "PONTIF MAXIM" PONTIFLEX MAXIMVS'un kısaltmasıdır ve "Başrahip, din işlerinde salâhiyet sahibi, halkın üzerinde manevi etkisi olan" demektir. Yazıların dışında sikkenin ön yüzünde sikkenin adına darp edildiği İmparator Tiberius, arka yüzde ise Roma'nın ilk İmparatoru Avgustus'un eşi ve Tiberius'un annesi olan Livia bulunmaktadır. Sikke üzerindeki hepsi birlikte değerlendirildiğinde yandan görüntüsü ile kimliği nitelenen İmparatorun, halk için evrenin sahipliğinden başlayan, Tanrısallığa kadar yükseltelen narsistik özelliklerine işaret edilmesi ve dini selâhiyeti ve başrahipliğinin vurgulanması, ayrıca annesi vasıtasıyla atalar kültürüne bağlılığının ortaya koyulması büyük grubun oluşması ve sürdürülmesi açısından nelerle özdeşleşmenin öncelendiği hakkında net bilgiler vermektedir. Görüldüğü gibi liderin kişisel özellikleri üzerinde durulmakla birlikte dini nitelikler de sembolizmde önemli yer tutmaktadır.

Liderlerin başardıklarının Roma sikkelerinde vurgulanması da onların yenilmezlikleri ve dolayısıyla onlara sadakatin önemini vurgulama açısından önemlidir. Örneğin şekil-13'teki sikkede İmparatorun o dönem için çok önemli olan fetihleri konusunda kısaltmalar yer almaktadır.

Domitianus, Gümüş, M.S. 88-89 17,5 mm.

Ön yüz: IMP CAES DOMIT AVG GERM P M TR P VIII;
Domitianus'un defne çelenkli başı, sağa

Şekil-13

Sikkenin ön yüzünde Domitianus'un yandan görünüşü ve çevresinde beklenebileceği gibi niteliklerini aktaran lejant yazıları yer almaktadır. Lejanttaki kısaltmalardan birisi olan "GERM" GERMANICVS'in kısaltmasıdır ve "Almanya Fatih" anlamına gelir.

Titus, Gümüş, M.S. 79-81, ...mm

Ön Yüz: S CAES VESPASIAN AVG PM;
Titus'un defne çelenkli başı, sola

Arka yüz: TR P VIII IMP XIII COS VII PP;
Kaprikorn sola, altta küre

Şekil-14

Şekil-14'deki Roma sikkesinin lejantında da liderin birçok özelliğine değinilmiştir. Tümü bir arada değerlendirildiğinde liderin topluma vaat ettikleri, özdeşleşilmesi beklenen değerler ve lider-inanç ilişkileri açısından bu formun önemi rahatça anlaşılacaktır. Yazılanların anlamları şöyle: "VNSVS AVG" VESPASIANVS AVG'nin kısaltmasıdır, "Romalıların koruyucu atası, hamisi anlamına gelir; "PM" PONTIFLEX MAXIMVS'in kısaltmasıdır "Başrahip, din işlerinde salahiyet sahibi, halkın üzerinde manevi etkisi olan" demektir; "PP" PATER PATRIE'nin kısaltmasıdır ve "Vatanın Babası" anlamına gelir.

Ülküleştirilmesi beklenen özellikler sikkelerde bazen Tanrı ve Tanrıçaların bilinen özellikleriyle vurgulanırken bazen de sembolizm daha ileri aşamalara taşınıp "personifikasyon" tarzında simgeleştirilebilir. Bu yaklaşımda sikkelerin arka yüzlerinde adalet, eşitlik, barış, zafer, verimlilik, mutluluk, sadakat, güven gibi soyut ve evrensel kavramların bir kadın biçiminde gösterilmesi söz konusudur (45). Şekil-15'teki sikkede ön yüzde İmparatorun portesi yer alırken arka yüzde "Aequitas=adalet" anlamına gelen, sağ elinde terazi, sol elinde kornikopya tutan bir kadın figürü bulunmaktadır. İmparatorun adaletini yansıtan bu figür, grubun idealize etmesi ve içselleştirmesi gereken birtakım müşterekleri veya beklentileri vurgularken ayrıca sikkeye de eşsiz bir reklam broşürü özelliği sağlamaktadır.

Gordianus III, Gümüş, Roma, 19 mm

Ön Yüz: IMP CAES MARCVS ANT GORDIANVS
AVG; Gordianus III'ün ışınlı taçlı büstü, sağa

Arka yüz: Aequitas, ayakta, sağ elinde terazi, sol elinde
kornikopya

Şekil-15

Şekil-16

Gaius Caligula adına, Bronz, M.S. 37-41, 35mm
Ön Yüz: C CAESAR AVG GERMANICVS PON M TR POT; Gaius Caligula'nın defne yapraklı başı, sola
Arka yüz: AGRIPPINA DRVSILLA IVLIA; Gaius'un kızkardeşi ayakta: Agrippina (Securitas) sütuna yaslanır durumda kornikopya tutuyor, yanında Drusilla (Konkordia), patera ve kornikopya tutuyor; Julia (Fortuna) gemi dümeni ve kornikopya tutuyor

Şekil-16'daki sikkede ise; ön yüzde hükümdarın portresi yer alırken arka yüzde hanedana mensup üç kız kardeş isimleri ve görüntüleriyle Securitas (emniyet), Concordia (uyum) ve Pax (barış) bulunmaktadır. Böylece propaganda ile Julia hanedanı kendini halka, birçok vasfı bir arada taşıyan en büyük güvence olarak tanıtmaktadır.

Daha önce de söylendiği gibi grup başlangıçta bir faktörün daha baskın etkisi ile oluşmuş olsa da, birliktelikte inanç özellikleri öncelikli olmak şartıyla başka faktörlerin de etkisi vardır. Ayrıca genişleme sürecinde içe alınan ve bir şekilde eritilmesi veya bu mümkün olmazsa birlikte yaşamaya razı edilmesi gereken başka grupların özellikleri de dikkate alınmak zorundadır. Gönüllü rıza ile uzun süreli birliktelik veya en azından yan yana yaşama, grupların her birinin oluşması ve devamlılığına katkıda bulunan çeşitli faktörlerin karşılıklı olarak saygı ile karşılanması ve her konuda adaletli tavırlar ile mümkündür. Bu yüzden gerek lider davranışları gerek büyük veya diğer grupların oluşmasında çok önemli olan inançla ilgili tavırlar zaman içinde orta yollara doğru evrilebilir. Bu evrilme devamlılık için olmazsa olmaz bir süreçtir.

Ancak bu aşamada önemli bir diğer ilmeği de dikkate almak gerekir. Bu ilmek 'diğerlerinin kötü niteliklerinin özümsemesi' dir (38). Hiçbir büyük grup diğer büyük veya küçük grupların hepsini içine alacak kadar genişleyemez. Nitekim tarihte bunu başardığını sananlar olmuşsa da aslında başarabilen olmamıştır. O zaman gruplar arası rekabet ortamında kendi grubunu bir arada tutabilmek için diğerlerini ötekileştirmek, şeytanlaştırmak, aşağılamak (17) gibi süreçlerin yaşanması kaçınılmaz olur, zaten bir grubun kendini tanımlamasında başka bir düşman grup ile kıyaslama yapması da

kaçınılmazdır (2). Tarih boyunca küçük-büyük birçok yıkıma neden olmuş olan bu süreç ne yazık ki tek tek büyük veya küçük grupların devamlılığı için gereklidir. O halde her grubun kendisini tanımlayan özellikleri ve bundan taşan sınırları belirlemesi gerekir. Bu süreç 'kendi özerkliğini geliştiren simgelerin geliştirilmesi' sürecidir ve bilindiği gibi bir diğer ilmeğe karşılık gelir (38).

Bu yüzden, benzer sembollerin birden fazla grup tarafından kullanılması sık karşılaşılan bir durumken, gruplar farklılıklarını vurgulama ihtiyacı nedeniyle sembollerin görüntüsünde veya eklenen başka sembollerle birleşimlerinde değişiklikler yapmışlardır. Bu noktada küçük farklılıklar fazlasıyla önem kazanır. Simgelerde bilinçdışı vurgulanan bu farklılıklar, bireylerin ve böylece toplumların kendilerini kendi zihinsel imgelerinde yarattıkları "öteki" lerle karşılaştırmasına ve daha dar anlamdaki "bizlik" kavramının güçlenmesine katkı sağlayarak küçük grup kaynaşmasına hizmet ederler.

Miletos-Ionia
Gümüş, Arkaik dönem, M.Ö. VII.-VI. Yüzyıl, 10 mm
Ön Yüz: Aslan başı, sola
Arka Yüz: Yıldız, sola

Şekil-17

Şekil-17'deki sikkenin ön yüzünde yer alan aslan figürü Ionia'nın Miletos kentine aittir ve bu kent devletine aidiyeti tanımlar. Burada, daha önce açıklanan şekil-1' deki sikkenin ön yüzündeki Sart aslanının burnunun üzerinde bulunan yıldız yoktur ama arka yüzde yıldız betimlenmiştir.

Kyme-Aiolis
Gümüş, Helenistik dönem, M.Ö. 450, 8 mm
Ön Yüz: KY, Kartal başı, sola

Şekil-18

Teos-Ionia
Gümüş, M.ö: VI.-V. Yüzyıl, 11 mm
Ön Yüz: Grifon başı, sola

Şekil-19

Mytilene-Lesbos
Elektron, M.Ö. 412-378, 11 mm
Ön Yüz: Kanatlı aslan protomu, sola
Arka yüz: Kare incus içinde sphenks, sağa

Şekil-20

Bu noktada bu tür sembollerle kendilerini niteleyen grupların kendi niteliklerini yüceltme ihtiyaçlarını da göz ardı etmemek gerekir ki bilindiği gibi bu süreç grubun oluşması ve sürdürülmesi açısından olmazsa olmaz nitelik taşır. Çünkü her grup kendi değerini komşusununki ile kıyaslayarak değerlendirir (22). Benzer sürecin bu gün yaşamakta olan büyük gruplar için de aynı değeri taşıdığı ve insanların grubun sürdürülmesi veya parçalanmasına yönelik politik tavırlarında çok etkili olduğu bir çok güncel araştırma tarafından da desteklenmiştir (3, 18, 19, 21). Bir grup oluştuğu ve kendi farklılıklarını tanımladığı dönemde, oluşma süreçleri açısından “iyi” olarak nitelendirdiği değerler çerçevesinde ve emniyette olabileceği bir coğrafya içinde gelişirken, yakın ve uzak çevrede başka gruplar da oluşma süreçlerini sürdürmektedirler. Bu durumda onlara karşı kendini koruma, farklılıklarını tanımlama ve onlardan daha iyi, daha üstün olma ihtiyacı ortaya çıkar. Bu yüzden simge olarak kullanılan figürlerin giderek daha güçlü olması beklenebilir. Nitekim sikkelerde daha güçlü, daha nitelikli olmayı simgeleyen mitolojik figürler kullanılmıştır. Başkaları tarafından da kullanılan kartalın (Şekil-18'deki Kyme sikkesi), Şekil-19'daki Teos sikkesinde grifon şeklinde çizilmesi veya Şekil-20'deki Mytilene sikkesinde olduğu gibi ön yüzdeki aslanın kanatlanması, arka yüzde ise insan başlı sphenks'in betimlenmesi gibi.

Yani bir grup “iyi” şeyler çerçevesinde oluştuysa, diğerlerinin onun kadar iyi olmaması hatta kötü olması gerekir. Benzer değerlere sahip olunsu bile bu değerleri en iyi temsil edenin kendisi olması gerekir yoksa gruplar arasında geçişkenlikler ortaya çıkarak grubun varlığı tehlikeye girebilir.

Ancak bu inanç temel kabul olarak yerleştirildiğinde büyük grup kendisini diğerlerine karşı emniyette hisseder ve insanların diğer gruplara katılmaları veya kendi grubunun bir başka grup içinde erimesi tehlikesinin olmadığına kanaat getirir. Bu yüzden milletlerin tarihleri genellikle başarı hikâyeleri ile doludur. Kendileri dışındakiler kötüdür, şeytandır, sapkındır. Kendi liderleri her şeyin en iyisini bilir ve uygular, diğerlerinininkiler ise yalancı, beceriksiz, aptal ve art niyetlidir. Bu süreç ne yazık ki sürekli genellemeler ve ötekileştirmeler oluşturduğundan tarih boyunca hiç tükenmeyen çekişme ve çatışmaların da kaynaklarından birisi olmuştur.

Bir grubun devamlılığı için temel nitelikler, lider, inançlar gibi konular ve bunların sembollerinin kullanılması da yeterli olmayabilir. Büyük grup belli temeller üzerinde oluşsa da içinde bunlara itiraz eden veya liderin nitelikleri ya da uygulamalarını beğenmeyen, kendi küçük grubunu daha değerli gören, başka grupların değerlerini daha yakın bulan kısaca büyük gruba çeşitli seviyelerde başkaldırmaya niyetlenenler olacaktır. Oysa grubun değerleri en iyisidir, bu grup o değerleri en layığı ile uygulayandır, lider adeta yarı Tanrıdır ve her şeyi bilir, ne yaparsa iyi yapar. Buna rağmen itiraz edenler varsa onlar olsa olsa gafil veya haindirler. Zaten başka gruplar bu grubun parçalanması, yok olması veya kendisine katılması için ellerinden gelen her şeyi yapmaktadırlar. Bu durumda grubun siyasi otoritesinin içte ve dışta rızaya yönelik hikmet dağıtmanın ötesinde cezaya yönelik sembollerinin de olması gerekir. Bunun güzel örneklerinden birisi şekil-21'deki sikkede görülmektedir.

Selge-Psydia
Gümüş, M.Ö. IV. Yüzyıl, 10 mm
Ön Yüz: Korinth miğferli Athena başı, sağa
Arka Yüz: Cepheden Gorgon başı

Şekil-21

Selge sikkesinin ön yüzündeki Athena grubun hikmet ve ebediyet vaat eden yüzü olarak yer almaktadır. Arka yüzde ise Gorgon bulunmaktadır. Gorgon Türkçede korkunç, berbat anlamına gelir. Yüzlerine bakanın taş kesilmesi ile ünlü kız kardeşler antik korkutucu figürler olarak bilinirler. Bizde en bilineni medusa'dır. Bu tür figürlerin sikkelere koyulmasının tek amacı ancak, ön yüzde Tanrı veya Kral figürü ile otorite ve birleştirici unsur tanımlanırken, arka yüzde karşı çıkmanın yol açacağı kefaletleri vurgulamak olabilir. Bu anlamda sikkelerde sıkça karşılaşılan Olimpos Tanrı veya Tanrıçalarının çoğunun silahlı olması veya işlevlerinin savaş içermesi de içe ve dışa karşı kullanışlı bir simgeleştirmedir.

Şimdi her büyük grubun kendi tanımını o dönemin en önemli tanıtım ve propaganda aracı olan sikkeler üzerine işlediğini hatırlayarak, lider-inanç ilişkilerini Cappadocia (Kapadokya) Krallığı simgeleri üzerinden tartışalım. Cappadocia, o dönemde kuzeyde kara deniz, güneyinde dağlar bulunan, güneyde Armenia ve Euprates ile sınır komşusu olan ve kuzeyi Cappadocian Pontus veya sadece Pontus, güneyi ise Greater Cappadocia veya sadece Cappadocia olarak adlandırılan iki bölgeden oluşan orta Anadolu'da bir alan olarak tanımlanmıştır (46).

Cappadocia sikkelerinin ön yüzlerinde o dönemin kralının portresi bulunur. Arka yüz ise krallığın itibarlı Tanrıçası olan Athena'ya ayrılmıştır (Şekil-22).

Cappadocia Krallığı

Gümüş, M.Ö. 101-87, 17,5 mm

Arka Yüz: Athena, ayakta, sola dönük, sağ elinde Nike tutuyor, sol elinde mızrak ve kalkan var

Şekil-22

Athena bilindiği gibi akıl ve savaş tanrıçasıdır elinde tuttuğu Nike ise zafer Tanrıçası olarak bilinir. Savaş Tanrıçasının kıyafet ve donanımı zaten harp gereçlerinden oluşmaktadır. Bu simgeleştirme politik psikoloji açısından krallığın inancının en önemli Tanrıça olarak Athena'yı kabul ettiği, dolayısıyla

Nike'yi de yanına alan Athena'nın akıllı ve savaşçı karakteri ile Nike'nin zafere ulaşan özelliklerinin birleşiminin grup tarafından benimsendiği anlamına gelir. Bu simgeleştirme tam bir zafere yönelik akıllı savaşçı nitelikleri tanımlamasıdır. Kolayca anlaşılacağı üzere diğer gruplara verilen mesaj korkulması ve çatışılmaması gereken bir grup görüntüsüdür.

Kapadokya sikkelerinin ön yüzünde o dönemin kralının portresi bulunur (Şekil-3, 23-25). M.Ö. 101 ile M.Ö. 36 yılları arasında hüküm sürmüş olan bu 4 Cappadocia (Kapadokya) kralının sikkelerinin arka yüzleri birbirinin aynısıdır ön yüzleri ise değişir (Şekil 22) (47).

Cappadocia Krallığı, Gümüş, M.Ö. 101-87, 17,5 mm.

Ön yüz: Kralın Diademli başı, sağa (Ariarathes IX, Eusebes Philopator)

Şekil-3

Arizobarzanes I, M.Ö. 95-63

Şekil-23

Arizobarzanes III, M.Ö. 52-42

Şekil-24

Ariarattes X, M.Ö. 42-36

Şekil-25

Ön yüz değişmesine rağmen arka yüzün değişmemesi, bir anlamda Cappadocia (Kapadokya) Krallığında yaşayan grubun bir arada yaşamasını sağlayan ve bu birlikte yaşamayı sürdüren en temel faktörün inanç birliği olduğu, kurucu ve birleştirici anayasanın inanç birliğinden oluştuğu anlamına gelebilir. Bu düşünceyi destekleyecek başka bir veri de Kapadokya Krallığının M.Ö. 159-129 yılları arasında yaşamış olan Suriye'deki Seleukos (Seleucid) kralı Antiochus VII Sidetes (Sideli) adına bastıkları sikkenin ön yüzünde Antiochus VII'nin portresinin arka yüzünde ise Athena ve Nike'nin olmasıdır. Kolayca anlaşılacağı üzere farklı bir krala atıfta bulunan sikkede bile toplumun temel birleştirici harcı terk edilmemiştir (Şekil-26)

Şekil-26

Cappadocia Krallığı Antiochus VII adına, Gümüş, M.Ö. 130-80, 17,5 mm.

Ön yüz: Antiochus VII'nin Diademli Başı, sağa

Arka yüz: Athena, ayakta, sola dönük, sağ elinde küçük Nike tutuyor, sol elinde mızrak ve kalkan

Kapadokya sikkelerindeki bu özelliklere dikkat çektikten sonra şunlar söylenebilir. Liderler şüphesiz önemlidir ve belki de bu yüzden ön yüzde yer almaktadırlar. Yine de önemleri ancak arka yüzde yer alan anayasa ile birlikte olduklarında daha fazla değer ifade eder. Yani toplumu bağlayan ilmekler ve özdeşleşilmesi gerekenler hem liderle simgelenen etnik ve zaman kesitine bağlı kişisel özellikler, hem de hiç değişmeyecek inanç faktörleridir.

Liderler ve onların kişisel özelliklerine bağlı süreçler değişebilir ve yeni liderlerle özdeşleşilecek yeni kavramlar ortaya çıkabilir ama genel olan ve inançlarla bağlantılı değer ve tanımlamalar değişmez. Yani liderler ve yaklaşımları değişse bile arka yüzde betimlenen değerler üzerindeki uzlaşma sürerse birliktelik de devam eder.

Sikkelerde ortaya koyulmuş olan bu simgeleştirmenin halen devam etmekte olduğunu görebilmek için bu günkü madeni paraların formatını gözden geçirmek yeterlidir.

Sonuç olarak; antik sikkeler üzerindeki sembol ve yazılar ile bunların anlamlarından hareket ederek amaç kısmında belirttiğimiz gibi kişisel ve

toplumsal kimliklerin oluşmasında lider ve inanç kavramlarının belirleyici olduğu, bu kavramların belli zaman kesitlerine ait kavramlar olmaktan öte insanlığın bilinen tarihinden bu yana değişmeksizin süren etmenler olduğu ve toplumların oluşma ve devam etme süreçlerinde lider ile inanç arasında çok belirleyici etkileşimler olduğu düşünülmüştür.

Bu günün örnekleri de dikkate alınarak değerlendirildiğinde, bu yöndeki insan davranışlarının hem kişisel hem de toplumsal anlamda başlangıçtan bu yana benzer süreçler içinde gerçekleştiği söylenebilir.

Ulaşabildiğimiz kaynaklarda yaptığımız taramalarda bu konu ile doğrudan ilgili daha önce yapılmış bir çalışmaya ulaşamamış olmamız nedeniyle geçmiş çalışmalarla kıyaslama yapma olanağı bulunamamış olması çalışmamız açısından bir eksiklik olarak değerlendirilebilir ancak orijinal bir fikir üzerinde çalışmış olmak araştırmancının asıl güçlü tarafıdır. Daha geniş koleksiyonların taranması ve dünyanın başka bölgelerindeki o dönem materyallerinin gözden geçirilmesiyle daha genelleştirilebilir sonuçlara ulaşmak da mümkün olabilir.

KAYNAKLAR

- 1) Çevik A. Politik Psikoloji. Dost Yayınları; 2010.
- 2) Volkan VD. The Need to Have Enemies and Allies: From Clinical Practice To International Relationships. Northvale, NJ: Jason Aronson Inc; 1988.
- 3) Feldman S, Christopher J. Understanding the determinants of political ideology: Implications of structural complexity. Political Psychology 2014;35(3):337-58.
- 4) Haas IJ, Cunningham WA. The uncertainty paradox: Perceived threat moderates the effect of uncertainty on political tolerance. Political Psychology 2014;35(2):291-302.
- 5) Muldoon T.O, Schmid K. Perceived Threat, Social Identification, and Psychological Well-Being: The Effects of Political Conflict Exposure. Political Psychology 2015;36(1):75-92.
- 6) Özdoğan M. Arkeolojinin politikası ve politik bir araç olarak arkeoloji. Arkeoloji ve Sanat Yayınları; 2006.
- 7) Doina D, Calin F, Anisoara P, Elena-Adriana T, Nicoleta,M. Specific Cultural Communication Through Archaic Signs and Symbols. Procedia-Social and Behavioral Sciences 2012;46:1619-23.
- 8) Arkonaç O. Açıklamalı Psikiyatri Sözlüğü. Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul; 1999.
- 9) Morrisson C, Öğün ZÇ. Antik sikkeler bilimi nümismatik: genel bir bakış. Arkeoloji ve Sanat Yayınları; 2002.
- 10) Tekin O. Antik nümismatik ve Anadolu:(arkaik ve klâsik çağlar). Arkeoloji ve Sanat Yayınları; 1997.
- 11) Bonnefoy Y. Mitolojiler Sözlüğü. Dost Kitabevi Yayınları, Ankara; 2000.
- 12) Umar B. İlkçağda Türkiye Halkı. Inkılâp; 1999.
- 13) Ozankaya Ö. Toplumbilim. Tekin Yayınevi, İstanbul; 1986.
- 14) Volkan VD. Kimlik Adına Öldürmek: Kanlı Çatışmalar Üzerine Bir İnceleme. Çev. Büyükkal MB, Everest Yayınları; 2007.
- 15) Volkan VD. Divandaki Düşmanlar: Bir Türk Psikanalistin Siyaset Psikolojisi Serüveni, Alfa Yayınları; 2012.
- 16) Volkan VD. Kanbağı: Etnik Gururdan Etnik Teröre. Bağlam Yayıncılık; 1999.
- 17) Çevik-Ersaydi BS. Karikatürlerde Dehümanizasyon: Asbarez Gazetesi Örneğinde Türk İmgesi. Ermeni Araştırmaları 41;2012.
- 18) Klar Y, Baram H. In DeFENCE of the In-Group Historical Narrative in an Intractable Intergroup Conflict: An Individual-Difference Perspective. Political Psychology 2014. doi:10.1111/pops.12229.
- 19) Adwan S, Bar-Tal D, Wexler BE. Portrayal of the Other in Palestinian and Israel Schoolbooks: A Comparative Study. Political Psychology 2014. doi:10.1111/pops.12227.
- 20) Pilecki A, L. Hammack P. "Victims" Versus "Righteous Victims": The Rhetorical Construction of Social Categories in Historical Dialogue

- Among Israeli and Palestinian Youth. *Political Psychology* 2014;35(6):813-30.
- 21) Kus L, Ward C, Liu J. Interethnic Factors as Predictors of the Subjective Well-Being of Minority Individuals in a Context of Recent Societal Changes. *Political Psychology* 2014;35(5):703-19.
  - 22) De Vos G. Ethnic pluralism: Conflict and Accommodation. In De Vos, Romanucci-Ross (Eds.), *Ethnic identity: Cultural Continuities and Change*; 1975. 5-41.
  - 23) Koopmans R, Veit S. Cooperation in Ethnically Diverse Neighborhoods: A Lost-Letter Experiment. *Political Psychology* 2014;35(3):379-400.
  - 24) Gangl K, Torgler B, Kirchler E. Patriotism's Impact on Cooperation with the State: An Experimental Study on Tax Compliance. *Political Psychology* 2015;20(20). doi: 10.1111/pops.12294.
  - 25) Volkan VD. *Körü Körüne İnanç: Kriz ve Terör Dönemlerinde Geniş Gruplar ve Liderleri*, Okuyan Us Yayınları; 2009.
  - 26) Erikson EH. The problem of ego identity. *Journal of the American Psychoanalytic Association* 1956;4:56-121.
  - 27) Odağ C. *Nevrozlar-2. Halime Odağ Psikanaliz ve Psikoterapi Vakfı Yayınları*; 2008. 119-25.
  - 28) Akhtar S. *Broken Structures: Severe Personality Disorders and Their Treatment*. Northvale, NJ: Jason Aronson; 1999.
  - 29) Freud S. *Group Psychology And The Analysis Of The Ego*. Standart Edition, London: Hogarth Press 1921;18:63-143.
  - 30) Kernberg OF. Sanctioned social violence: A psychoanalytic view. Part 1. *International Journal of Psycho-Analysis*; 2003.
  - 31) Eren E. *Yönetim Psikolojisi*. İstanbul Üniversitesi Yayınları; 1984.
  - 32) Togan İ., Kara G, Baysal C. Chiu T'ang-shu (Eski T' ang Tarihi). *Türk Tarih Kurumu*; 2005. 69-70.
  - 33) Taşağıl A. *Çin Kaynaklarına Göre Türk Boyları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları; 2013.
  - 34) Taşağıl A. *Gök-Türkler I-II-III*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları; 2014.
  - 35) Taşağıl A. *Kök Tengri' nin Çocukları (Avrasya Bozkırlarında İslam Öncesi Türk Tarihi)*, Bilge Kültür Sanat Yayınları; 2014.
  - 36) Rycroft C. *A Critical Dictionary of Psychoanalysis*, Great Britain, Penguin Books; 1977.
  - 37) Pulver SE. *Narcissism: The Term and the Concept, Essential Papers on Narcissism*, U.S.A., New York University; 1986.
  - 38) Cooper AM. *Narcissism, Essential Papers on Narcissism*, U.S.A., New York University; 1986.
  - 39) Odağ C. *Nevrozlar-4. Odağ Psikanaliz ve Psikoterapi Vakfı Yayınları*; 2012.
  - 40) Akvardar Y, Çolak E, Etaner U ve ark. *Psikoanalitik Kurama Giriş*, İstanbul, Bağlam Yayınları; 2000.
  - 41) Groenendyk EW, and Banks AJ. Emotional Rescue: How Affect Helps Partisans Overcome Collective Action Problems. *Political Psychology* 2014;35(3):359-78.

- 42) Karwiese S. Antik Nümismatiğe Giriş. Arkeoloji ve Sanat Yayınları; 2004.
- 43) Baydur N. Roma Sikkeleri. Arkeoloji ve Sanat Yayınları; 1998.
- 44) Atlan S. Grek sikkeleri. Arkeoloji ve Sanat Yayınları; 1993.
- 45) Okçu R. Bursa Arkeoloji Müzesi Sikke Teşhir Katalođu. Uludağ Üniversitesi; 2005.
- 46) Wilson N (Ed). Encyclopedia of Ancient Greece. T&F Informa; 2006. 142-3.
- 47) Sayles WG. Ancient Coin Collecting II: Numismatic Art of the Greek World. Krause Publications; 2007. 198-203.

EKLER

EK-1: Araştırmaya Konu Olan Sikkelere Ait Referanslar

1. Selçuk Kırlı Koleksiyonu 2008/423
2. Selçuk Kırlı Koleksiyonu 2003/113
3. Selçuk Kırlı Koleksiyonu 2006/192
4. Selçuk Kırlı Koleksiyonu 2008/777
6. Selçuk Kırlı Koleksiyonu 2007/401
7. Selçuk Kırlı Koleksiyonu 2007/327
8. Selçuk Kırlı Koleksiyonu 2008/480
9. Selçuk Kırlı Koleksiyonu 2003/76
10. Selçuk Kırlı Koleksiyonu 2003/114
11. Selçuk Kırlı Koleksiyonu 2008/424
12. Bursa Arkeoloji Müzesi sikke koleksiyonu 3201
13. Bursa Arkeoloji Müzesi sikke koleksiyonu 5084
14. Bursa Arkeoloji Müzesi sikke koleksiyonu 5204
15. Karwiese S. Antik Nümismatiğe Giriş. Arkeoloji ve Sanat Yayınları; 2004.82
16. Karwiese S. Antik Nümismatiğe Giriş. Arkeoloji ve Sanat Yayınları; 2004.102
17. Selçuk Kırlı Koleksiyonu 2008/560
18. Selçuk Kırlı Koleksiyonu 2004/122
19. Selçuk Kırlı Koleksiyonu 2007/301
20. Selçuk Kırlı Koleksiyonu 2008/735
21. Selçuk Kırlı Koleksiyonu 2004/124
22. Selçuk Kırlı Koleksiyonu 2008/745
23. Selçuk Kırlı Koleksiyonu 2006/189
24. Selçuk Kırlı Koleksiyonu 2006/191
25. Selçuk Kırlı Koleksiyonu 2006/188

26. Newell SMA 288

(www.wildwinds.com/coins/greece/seleucia/antiochus_VII/i.html)

TEŞEKKÜR

Uzmanlık eğitimim süresince bilgi ve deneyimlerini benden esirgemeyen hocalarım Prof. Dr. Selçuk Kırlı, Prof. Dr. Aslı Sarandöl, Doç. Dr. E. Yusuf Sivriođlu, Doç. Dr. Cengiz Akkaya ve Doç. Dr. S. Saygın Eker' e, rotasyonlarım süresince eğitimime katkısı bulunan öğretim üyelerine ve asistan arkadaşlarıma, Psikiyatri kliniği ve polikliniğinin tüm hemőire ve personeline,

Aynı yolda birlikte ilerlediğim Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı' nda görevli çalışma arkadaşlarıma,

Yaőamım boyunca bana her zaman destek olan aileme, tezimin yazım süresince desteklerini eksik etmeyen arkadaşlarıma teşekkür ederim.

ÖZGEÇMİŞ

1984 yılında dünyaya geldim. 2003 yılında Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesine başladım. 2009-2011 yılları arasında pratisyen hekim olarak görev yaptım.

Ağustos 2011' de Uludağ Üniversitesi Psikiyatri Anabilim Dalı' nda uzmanlık eğitimime başladım. Uzmanlık eğitimim sırasında Bilişsel Davranışçı Terapi, Cinsel Terapi, Aile ve Eş Terapisi, Bilişsel Davranışçı Hipnoterapi eğitimlerini almaya başladım ve halen devam etmekteyim.